

de Kanttekening

FEBRUARI 2025 | DEKANTTEKENING.NL | PRIJS €7,49

Vrij, moedig & inclusief

Chaja Polak: 'Ik wilde iedereen vertellen dat ik niet achter de oorlog in Gaza sta'

Walter Palm zag van dichtbij hoe Rutte het minderhedenbeleid afschafte

Veertigduizend moslims ondertekenen petitie tegen toezicht op 'informeel onderwijs'

Inhoudsopgave

de Kanttekening MAGAZINE

COLOFON

Februari 2025
Jaargang 8 - nr. 83

UITGEVER
De Kanttekening B.V.

HOOFDREDACTEUR
Mehmet Cerit

REDACTIE EN EINDREDACTIE
Tayfun Balcik, Mariska Jansen
en Majorie van Leijen

AAN DIT NUMMER WERKTEN MEE
Mariska Jansen, Tayfun Balcik,
Anne-Rose Hermer, Majorie van
Leijen, Mehmet Cerit, Ewout Klei,
Yavuz Baydar, Leontine Vreeke,
Ewoud Butter, Chris Aalberts,
Kirsten van den Hul, Lody van
de Kamp

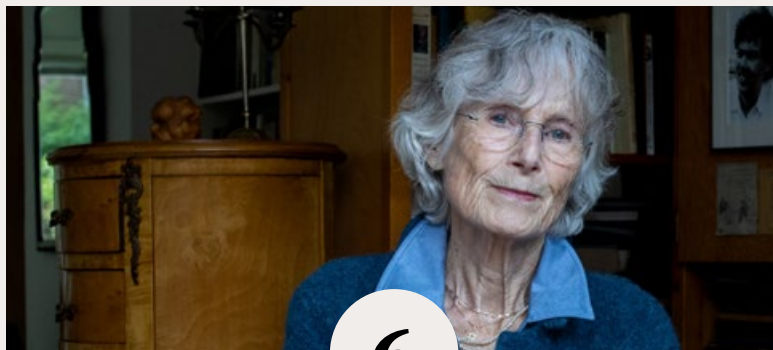
BEELD COVER
Chaja Polak
Beeld: uitgeverij Cossee

CONTACT / INFORMATIE
010-2013740
info@dekanttekening.nl
www.dekanttekening.nl

Vrij, moedig & inclusief

De uitgave van dit blad wordt
mede mogelijk gemaakt door:

IMAA Accountancy & Advies B.V

Chaja Polak: 'Ik wilde iedereen vertellen dat ik niet achter de oorlog in Gaza sta'

● OP DE COVER

'Het systeem is wit': over racisme, ongelijkheid en inclusie in Nederland

● SAMENLEVING

● OP DE COVER

06 Chaja Polak: 'Ik wilde iedereen vertellen dat ik niet achter de oorlog in Gaza sta'

16 Walter Palm zag van dichtbij hoe Rutte het minderhedenbeleid afschafte

● SAMENLEVING

10 Veertigduizend moslims ondertekenen petitie tegen toezicht op 'informeel onderwijs'

19 Vaders vertrouwen hun dochter niet toe aan een loser - Tayfun Balcik

12 Hoe er onder de voorouders van mensen uit de Cariben verrassend veel moslims zijn

20 Syriërs terugsturen? Dat bepaalt de politiek niet alleen

15 Op straat leven is voor niemand goed - Leontine Vreeke

24 'Het systeem is wit': over racisme, ongelijkheid en inclusie in Nederland

32

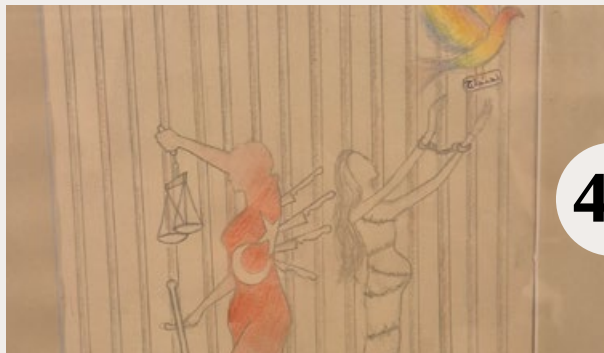
‘De schuldenindustrie is gewoon een verdienenmodel’

● SAMENLEVING

‘Wie kan een Tesla betalen?’ De voors en tegens van een boycot van techmiljardairs

● SAMENLEVING

36

44

Nederland wijst steeds vaker asielaanvragen Gülen-sympathisanten af

● WERELD

- NIEUW IN NEDERLAND
 - 27 Maakt het eigenlijk wat uit of het kabinet valt? - Chris Aalberts
 - 34 Nieuwsberichten
- SAMENLEVING
 - 28 Zorgen over ‘militarisering van de universiteit’: weinig ruimte voor kritiek
 - 32 ‘De schuldenindustrie is gewoon een verdienenmodel’
 - 36 ‘Wie kan een Tesla betalen?’ De voors en tegens van een boycot van techmiljardairs
 - 39 Mijn vader sprak niet over Auschwitz. Ik zal het voor hem doen - Lody van de Kamp
 - 40 Tweetalig opvoeden? ‘Wij spreken thuis alleen Turks’
- KUNST & CULTUUR
 - 42 Abdelkader Benali: ‘De eeuw van de Moor moet nog beginnen’
- WERELD
 - 44 Nederland wijst steeds vaker asielaanvragen Gülen-sympathisanten af
 - 47 Het geloof in de democratie neemt af - Yavuz Baydar

In het kort.

Defensie opent meldpunt voor burgerslachtoffers Nederlands leger

NEDERLANDSE MILITAIREN. BEELD: PIXABAY

Het ministerie van Defensie heeft op 31 december een meldpunt geopend waar burgers en ngo's terecht kunnen als ze vermoeden dat er burgers zijn overleden of gewond geraakt als gevolg van Nederlands militair optreden.

Het loket ondersteunt bij het volgen en vastleggen van de gevolgen van militair optreden. Incidenten uit het verleden kunnen met terugwerkende kracht worden gemeld en geregistreerd. Tevens kunnen melders ernstige schade aan privé-eigendommen melden, bijvoorbeeld aan woningen. Hierdoor kan Defensie, indien nodig, verantwoording afleggen en leren om het risico op burgerslachtoffers bij toekomstige operaties te verminderen.

Het gaat trouwens alleen om Artikel 100-operaties van de Nederlandse krijgsmacht. Artikel 100 van de Grondwet gaat over het internationaal bevorderen van vrede en veiligheid in de wereld. Verder mogen er alleen meldingen worden gedaan over missies na het jaar 2000: dus wel de missies in Afghanistan en Irak, maar niet de koloniale oorlog in Indonesië of de Korea-oorlog.

Burgers en ngo's kunnen alleen een melding maken als de Nederlandse krijgsmacht mogelijk betrokken is bij een incident, dus niet andere landen. Ook is het meldpunt niet bedoeld voor het indienen van schadeclaims. ●

Raad voor de Rechtspraak wil geen ruimte meer voor politieke benoemingen

De voorzitter van de Raad voor de Rechtspraak wil mogelijke politieke invloed op de rechtspraak terugdringen. Bij de benoeming van leden van de Raad mag er geen ruimte meer zijn voor politieke inmenging, zei hij tijdens zijn nieuwjaarstoespraak.

Volgens Henk Naves is onze rechtsstaat minder solide dan hij op het eerste gezicht lijkt. 'Wat wij de rechtsstaat noemen, is een samenspel van wet- en regelgeving en een cultuur van rechtvaardigheid en democratische waarden', staat in een artikel van *De Rechtspraak*.

De voorzitter van het toezichtsorgaan maakt zich zorgen dat het vertrouwen in de rechter geen vanzelfsprekendheid blijft. 'Een groep mensen in onze samenleving voelt zich niet meer vertegenwoordigd en zelfs benadeeld', zei hij. De rechtspraak moet daarom worden beschermd, zodat deze er is voor alle mensen, ongeacht hun achtergrond.

Om dit te garanderen, moet de rechtspraak onafhankelijker kunnen opereren van de politiek. Het verkleinen van de rol van de minister bij benoemingen is slechts één voorbeeld. Daarnaast wil Naves de positie van de Raad voor de Rechtspraak verankerd zien in de Grondwet, zodat deze niet eenvoudig gewijzigd kan worden.

BRON: PIXABAY

De oproep van de voorzitter is niet nieuw. Ook vanuit de politiek zijn voorstellen gedaan om de rechterlijke macht verder te scheiden van de politieke macht. In maart vorig jaar pleitte Joost Sneller (D66) voor een minimale rol van de minister van Justitie bij benoemingen in de Raad voor de Rechtspraak. De motie werd aangenomen, met alleen de PVV, VVD, BBB en FvD als tegenstemmers. Een wetsvoorstel om dit te realiseren is er echter nog niet. ●

Deze zorgverzekeraars financieren indirect illegale nederzettingen Israël

De website Stopfundinggenocide.nl is een actie begonnen tegen Nederlandse financiële instellingen en zorgverzekeraars die zouden bijdragen aan de genocide in Palestijnse gebieden.

Stop Funding Genocide baseert zich op het rapport van Don't Buy into Occupation, een gezamenlijk project van Palestijnse en Europese organisaties gevestigd in België, Frankrijk, Ierland, Nederland, Noorwegen, Spanje en het Verenigd Koninkrijk.

Don't Buy into Occupation heeft een onderzoek gedaan naar Europese bedrijven die financiële relaties hebben met Israëlische bedrijven, die op hun beurt betrokken zijn bij illegale nederzettingen op de Westbank.

De conclusie? Zorgverzekeraars ASN en Aegon hebben meer dan een miljard Amerikaanse dollars geïnvesteerd in Israëlische bedrijven die de bezetting van de Westbank ondersteunen, zorgverzekeraar Achmea 178 dollar.

Stop Funding Genocide maakt geen deel uit van Don't Buy into Occupation, maar is een losstaand initiatief dat de conclusies van het DBIO-rapport als uitgangspunt neemt voor een eigen actie:

overstappen van zorgverzekeraar of bank. Het is onbekend wie er achter het initiatief zitten. Op vragen van De Kanttekening is voornamelijk niet gereageerd. ●

ZORGVERZEKERING. BEELD: PIXABAY

Gaza ligt in puin en Hamas juicht

MEHMET CERIT

Hoofdredacteur / Directeur.

Sinds deze maand is er eindelijk een adempauze in de oorlog tussen Israël en Hamas. Op camera-beelden zien we tienduizenden mensen vanuit het zuiden naar Noord-Gaza trekken, op weg naar huis. Het tragische is dat wij, de kijkers, weten – en de vraag is of de mensen in Gaza dat zelf beseffen – dat het thuis waar ze naartoe willen, vaak niet meer bestaat. Toch maken de drommen mensen in die eendeloze stoet over het strand geen uitgebluste of verdrietige indruk. In hun ogen glanst hoop. De wapenstilstand zal 42 dagen duren, met als doel de vrijlating van de 33 Israëlische gijzelaars in ruil voor de vrijlating van honderden Palestijnen.

Columnist Tineke Bennema schreef in onze krant over haar Palestijnse schoonfamilie, die vooral trots is op hun veerkracht – op het feit dat ze nog in leven zijn.

Ook in ons land is er vanzelfsprekend opluchting. De voortdurende bombardementen en gevechten hebben inmiddels aan ten minste 48.000 mensen het leven gekost. Volgens een Britse studie kan het aantal doden dat Palestijnse autoriteiten doorgeven overigens 40 procent hoger zijn.

De inwoners van Gaza krijgen nu eindelijk een moment van rust. Toch mogen we niet vergeten dat het Israëlische parlement al heeft aangekondigd de strijd na het staakt-het-vuren voort te zetten, met als doel: de totale vernietiging van de Gazastrook. De

‘De wapenstilstand waarover wordt gesproken, is in werkelijkheid een strategische pauze voor Israël’

Israëlische minister van Financiën, Smotrich, die bekendstaat als beschermheer van extremistische kolonisten, pleit ook voor de annexatie van de Westelijke Jordaanoever. En de pas aangetreden Trump zegt dat Egypte, Jordanië en andere Arabische landen alle Gazanen maar moeten opvangen, omdat het gebied dan ‘opgeruimd’ wordt. Wat hij daarmee bedoelt, is onduidelijk. Waarschijnlijk wil hij dat de gehele Gazastrook Israëliisch wordt en alle Gazanen voorgoed vertrekken naar Egypte en Jordanië.

Wat mij enorm stoorde, waren de gewapende Hamas-militanten die juichend op tv verschenen. Juichende Gazanen begrijp ik nog wel, maar waarom juichen Hamas-militanten? Hebben zij na hun terreuraanval van 7 oktober de oorlog gewonnen? Zijn er dan niet tenminste 48.000 Palestijnen

omgekomen? Is 90 procent van de infrastructuur, ziekenhuizen, scholen en gebouwen in de Gazastrook niet verwoest? Gingen kinderen niet dood van honger en kou? En de belangrijkste vraag: is Israël dankzij Hamas niet sterker dan ooit in de regio?

In mijn hoofd knaagt constant de vraag: vecht Hamas echt voor de Palestijnen, of hebben zij een andere doelstelling? Juichen met zo’n resultaat kan ik namelijk niet begrijpen. Of juichen zij om te laten zien dat ze veilig in hun tunnels konden schuilen en nog steeds in leven zijn? Is dat niet een regelrechte provocatie voor Israël om nog meer bommen te laten vallen?

De slachtpartij op 7 oktober heeft Israël een carte blanche gegeven. Na de aanval wist Israël meteen westerse steun te mobiliseren, inclusief een ongekende militaire en financiële hulp-

stroom uit de VS en Europa. Dit heeft de Israëlische regering niet alleen militair en financieel versterkt, maar ook politiek. De publieke opinie in Israël is drastisch naar rechts verschoven, waardoor Netanyahu en zijn coalitie de kans kregen hun vernietigende aanpak voort te zetten zonder veel interne tegenstand.

De wapenstilstand waarover wordt gesproken, is in werkelijkheid een strategische pauze voor Israël. Het opzetten van bufferzones in Gaza en het verder uitbouwen van de militaire aanwezigheid aan de Egyptische grens laten zien dat Israël niet van plan is Gaza op de lange termijn te verlaten.

Daar blijft het niet bij: Israël ziet Gaza als een potentiële opstapplaats voor Iraanse invloed via Hamas, net zoals Hezbollah dat is in Libanon. Iran en Hezbollah zijn sterk verzwakt door Israëlische operaties. Israël heeft de top van Hezbollah’s leiding grotendeels geëlimineerd en zijn controle uitgebreid naar strategische gebieden in Syrië, zoals de Golanhoogten en de Hermonberg, wat een belangrijke winst is. Irans steun aan Hamas is beperkt gebleven. De enige Iraanse raketten die ‘doel’ troffen, kwamen terecht op Palestijnen op de Westoever, die na 7 oktober in een versnelde tempo door Israël wordt gekoloniseerd.

De toekomst ziet er helaas somber uit: zonder een echte diplomatieke oplossing zal de oorlog waarschijnlijk binnen korte tijd weer oplaaien.

En toch juichen Hamas-militanten. Begrijpen jullie dat? Ik niet. •

Op de cover.

Chaja Polak: 'Ik wilde iedereen v oorlog in Gaza sta'

Over 7 oktober en de oorlog in Gaza schreef Chaja Polak *Brief in de Nacht*. 'Mensen zeggen tegen mij dat ze zich niet meer zo alleen voelen.'

● MARISKA JANSEN

Op haar tafel in de Amsterdamse woning staan schoteltjes dadels en chocoladerozijnen. Terwijl ze thee inschenkt vertelt Chaja Polak (83): 'Mijn uitgever Eva Cossee vroeg me een essay te schrijven over wat 7 oktober en de oorlog in Gaza met mij doen. Zo ontstond *Brief in de nacht*. Ik was heel blij met haar verzoek, anders zou ik maar door mijn huis hebben lopen ijsberen. Het is heel fijn om als schrijver de pen te kunnen grijpen.'

Polak maakte als Joods meisje de oorlog mee. Door toeval werd ze niet meegenomen door politieagenten die haar ouders hadden opgepakt op hun onderduikadres. Dezelfde avond nog kwamen ze de kleine Chaja alsnog ophalen, maar zij was toen al door het verzet in veiligheid gebracht. Haar moeder kwam na de bevrijding terug uit concentratiekamp Auschwitz, haar vader stierf in Dachau.

Polak werkte aan haar essay *Brief in de Nacht* van december tot en met januari. Het verscheen in maart, maar de oorlog ging door. Datzelfde essay zou ze nu weer geschreven hebben, zegt ze. 'Terwijl er steeds weer extreme dingen gebeuren. Bijna tot mijn verbazing, blijf ik achter mijn eigen tekst staan.'

Al zijn er natuurlijk veel gebeurtenissen geweest, zoals die rondom de wedstrijd Ajax-Maccabi Tel Aviv op 7 november. Daarbij misdroegen Maccabi-supporters zich door racistische leuzen te roepen en jongeren uit

te dagen. Een groep Amsterdammers ging op hun beurt op jacht naar Israëliische supporters in de stad. Dat werd door de Israëliische regering ten onrechte 'antisemitische pogroms' genoemd, woorden die werden overgenomen door Nederlandse politici en journalisten.

Wat hebben de rellen met u gedaan?

'Veel. De 'Jodenjacht', zoals die genoemd werd, dat hit-and-run-gedrag van jongens op scooters, vind ik weerzinwekkend. Maar ik trek mij het gedrag van die Mac-cabi-aanhangers veel meer aan.

niet hebben geleerd van wat hun voorouders, grootouders of overgrootouders is aangedaan.

'Ik ben Joods, ik heb de Holocaust overleefd, mijn vader is vermoord, evenals een heel groot deel van mijn familie. Dan is het voor mij zo logisch, zo vanzelfsprekend, dat je nooit meer oorlog wilt. En conflicten die er zijn met behulp van de diplomatie tot een oplossing probeert te brengen. Dat je meeleeft met slachtoffers en nabestaanden, die allen met trauma's opgezadeld worden. Die trauma's gaan over van generatie op generatie, dat weet ik uit ervaring.'

'Die trauma's gaan over van generatie op generatie dat weet ik uit ervaring'

Niet alle supporters hebben zich misdragen. Er waren ook gewone grootvaders met kleindochters en vaders met kinderen bij. Maar er was een kleine groep die zich zo ongehoord misdragen heeft. Dat Joden dit kunnen doen, kan ik niet verdragen.'

Wat grijpt u daarin zo aan?

'Dat Joden die racistische, weerzinwekkende teksten schreeuwden. (De supporters maakten verwijzingen naar de oorlog in Gaza, riepen 'dood aan Arabieren' en zongen over dode kinderen, red.) Dat ze

Maakte u antisemitisme mee in uw leven?

'Als kind was er een buurvrouw die uit het raam hing en riep: "Ze zijn vergeten jou te vergassen." Daarop ben ik maar naar huis gerend.

'Ik woon hier in Amsterdam-Zuid. Dat is een veilige omgeving, er wonen veel Joden en linkse mensen. Er is tolerantie. Maar ik merkte tot mijn schrik dat ik me ongerust maakte over vriendinnen die een grote Davidster dragen, en dacht: zou je dat wel doen? (Polak draagt een klein gouden sterretje zichtbaar om

haar hals).

'Aan het begin van deze oorlog in Gaza, dus na 7 oktober, dacht ik dat iedereen mij medeschuldig achtte aan wat Israël aan het doen was. Ik wilde het liefst iedereen vertellen dat ik niet achter die oorlog stond. Zonder dat er een woord werd gezegd, hè? Maar dat gevoel had ik.'

Zo erg voelt u zich verbonden met Israël.

'Ja. Daar komt het op neer. Blijkbaar is dat zo.'

Zijn er mensen in uw omgeving die vertellen over antisemitisme?

'Ja, zelfs mensen die zich uitspreken over de oorlog in Gaza, en helemaal niet voor Netanyahu zijn, kunnen zulke bagger over zich heen krijgen. Dat is niet te geloven. Er is heel veel angst. Ik ken een jong Joods gezin in Buitenveldert dat echt heel bang is.'

Waar zijn ze bang voor?

'Voor antisemitisme. Joden worden ten onrechte op het gedrag van Israël aangesproken. Ook kinderen op de basisschool en op de middelbare school. Je hoort over kinderen die door hun ouders van school worden gehaald en naar een Joodse school gebracht. Misschien is de angst groter dan nodig is. Maar er is angst.'

Waarom is die angst zo groot?

'Daarvoor moet je de geschiedenis in. In Nederland is in de Tweede Wereldoorlog 75 procent van de Joden vermoord. Er kwam maar een kwart terug uit de vernietigingskampen en de onderduik. Zij werden totaal aan hun lot overgelaten. Ik heb daar kortgeleden een roman over geschreven, *Het ver-*

vertellen dat ik niet achter de

Op de cover.

driet van de vrede. De teruggekeerde Joden moesten zelf maar zien hoe ze weer een plekje vonden om te wonen, want hun huizen en spullen waren vaak ingepikt. Die kregen ze niet meer terug. Ze moesten soms zelfs achterstallige belasting betalen over de tijd dat ze in een concentratiekamp zaten. Er was een vrij vijandige tot onverschillige – of andersom, onverschillige tot vijandige – houding

Tweede Wereldoorlog. Als er vrede wordt gesloten in Gaza, zijn er massa's therapeuten nodig. Maar die therapeuten, die mensen zo hard nodig hebben, zijn er niet.'

Heeft u zelf nog last van uw verleden?

'Het heeft me wel gemaakt tot wie ik ben. Er is in mij een meer van verdriet. Dat wordt aangeraakt door deze oorlog. Het is heel fijn

weet. *Haaretz*, een goede linkse krant die wel over Palestijnse doden schrijft, is in de ban gedaan (door de Israëlische regering, red.). Al werd die krant maar door 5 procent van de Israëliërs gelezen.'

Hoe is het mogelijk dat ze daar niet bij stilstaan? Ze weten toch dat er voortdurend aanvallen zijn in Gaza?

'Ze zijn zo in bezit genomen door hun eigen angsten en verdriet dat ze daar geen oog voor hebben. Zo werkt dat, leggen trauma-deskundigen uit. Ze zijn getraumatiseerd door 7 oktober en de omstandigheden die ik net beschreef. En een geschiedenis van vervolging.

'Ze worden ook onvolledig en dus vals voorgelicht. Ze denken echt dat hun leger het meest humane op aarde is. En er alleen wordt gebombardeerd op plek-

naar de oorlog in Gaza kijken?

'Het zou kunnen dat als je hier woont en je hebt familie in Israël en je laat je heel erg leiden door wat zij daar zeggen, dat je daar naar kijkt zoals de gemiddelde Israëliër.'

U schrijft dat de sympathie van de Nederlanders bij de Palestijnen ligt. Ze kiezen een bepaalde kant. Ervaart u dat zo?

'O ja, de stemming is heel anti-Israël op het ogenblik. En pro-Palestina.

'Mijn missie is om uit te dragen: ga niet achter de ene of de andere vlag aan. Maak een verschil tussen leiders en regeringen enerzijds en de bevolkingen, die ook maar van alle kanten onvolledig worden voorgelicht, anderzijds. Sluit de rijen, ga de dialoog aan, en demonstreer samen voor vrede. Voor een

'Er is in mij een meer van verdriet'

tegenover de Joden na de oorlog.

'Op een gegeven moment werd het minder *well done* om je antisemitisme te uiten. Maar het was er altijd, hoewel jarenlang bedekt. Na 7 oktober, met name toen Israël begon zich excessief te verdedigen en aan te vallen, is dat laagje beschaving weggetrokken.'

Denkt u dat echt?

'Ja, dat denk ik. Niet bij iedereen – ik wil helemaal niet generaliseren. Maar je kunt nu onder de paraplu van kritiek op Israël behoorlijk antisemitisch zijn. Aan de andere kant wordt terechte kritiek op Israël vaak afgedaan als antisemitisch.'

In uw essay staat u stil bij de gevolgen van de oorlog voor Israëliërs en Gazanen als de oorlog voorbij is.

'Dat is wat me ook zo bedrukt. Slachtoffers in Israël en in Gaza – dat zijn er veel en veel meer – en in Libanon, zijn getraumatiseerd. Hun trauma wordt doorgegeven aan kinderen en kleinkinderen, dat hebben wij ondervonden na de

dat ik dit essay heb kunnen schrijven. Ik krijg zoveel mooie reacties. Mensen die zeggen dat ze zich niet meer zo alleen voelen. Ook hoor ik vaak: 'Het heeft mij woorden gegeven voor iets waar ik zelf nog geen woorden voor had.'

U schrijft over familie in Israël die geen oog heeft voor de Palestijnse slachtoffers van de oorlog in Gaza. U hebt het daar moeilijk mee.

'Ja, dat vind ik heel moeilijk, maar ik kan het ook begrijpen. Ze worden en voelen zich bedreigd. Israël heeft een kleine bevolking. Iedereen kent wel iemand die op 7 oktober is vermoord of gegijzeld, of er familie van is. Of ze kennen iemand die in het leger gewond is geraakt of gedood.

'Ouders en grootouders van wie kinderen en kleinkinderen in het leger zitten, kunnen 's nachts van angst niet meer slapen. Op de Israëlische televisie en de radio is veel aandacht voor eigen pijn en verdriet. Maar vrijwel geen aandacht voor wat zich in Gaza afspeelt. Ik denk dat 95 procent van de Israëliërs dat ook niet echt

'Er zijn in Israël wel critici van de regering, maar zij hebben geen leven'

ken waarvan zeker is dat Hamas daar zit: wapenopslagplaatsen, een gangenstelsel, of wat dan ook.

'En het klopt ook dat Hamas onder ziekenhuizen gaat zitten, en onder scholen en in woonwijken. Maar de Israëliërs realiseren zich onvoldoende wat dat betekent voor de burgerbevolking. Er zijn in Israël wel critici van de regering, maar zij hebben geen leven – zij worden zwartgemaakt.'

Heeft dat Israëlische perspectief ook invloed op hoe mensen hier

Joods en voor een Palestijns land. Ga niet tegenover elkaar staan – dat is de oplossing niet.'

Er zijn ook veel mensen die juist vinden dat Nederland partij kiest voor Israël.

'Nee, de regering kiest voor Israël, maar ik heb het over de Nederlanders. Wie ik ook spreek, bijna iedereen is woedend op Israël en heel begaan met het lot van de Palestijnen.

'Ik bedoel, Hamas deugt van geen kanten. De bevolking in Gaza is de dupe van de politiek

van Hamas, dat vóór 7 oktober al zijn eigen bevolking terroriseerde. Ze wisten ook goed dat Israël zich zou gaan wreken.'

Denkt u dat het mogelijk is om, zoals u voorstelt, samen de straat op te gaan?

'Ja, en ik ben niet de enige. De mensen van *Standing Together* en *Deel de Duif*, en de schrijver Natacha van Weezel. Zo zijn er meer die zeggen: hou op met tegenover elkaar staan. Daar helpen we niemand mee. We kunnen noch in Israël, noch in Gaza iets doen. Maar we kunnen wel hier in Nederland de boodschap uitdragen: laten

'Ga niet
tegenover elkaar
staan – dat is de
oplossing niet'

we ons verenigen tegen het geweld van een foute regering in Israël én in Gaza, want de bevolkingen zijn de dupe.

'Na 7 november waren er eerst alleen extreme reacties. En al snel kwamen er stemmen op, ook van rabbijnen, die zeiden: deze weg is zinloos, het ligt genuanceerder, we moeten de dialoog voeren.

'Burgemeester Femke Halsema is hiermee bezig. Ze houdt gesprekken in haar ambtswooning. Bij enkele daarvan was ik aanwezig. Ze nodigt moslims en Joden uit, Amsterdammers, en zoekt naar wat zij samen kunnen doen. Je kunt niet zeggen: ik houd mijn mond maar, we krijgen ze toch nooit bij elkaar. Dat heeft geen zin. Je moet het blijven proberen.' •

CHAJA POLAK. BEELD: IRWAN DROOG

Veertigduizend moslims ondertekent op 'informeel onderwijs'

De petitie *Trek de Wet toezicht op informeel onderwijs in* is 40.000 keer ondertekend. Moslims maken zich grote zorgen over het voorgenomen strikte staatstoezicht op informeel islamitisch onderwijs. 'Willen ze ook naaclubjes gaan controleren?'

● TAYFUN BALCIK

De petitie is een initiatief van de Turkse Islamitische Stichting Nederland (Diyamet), onderdeel van het Turkse Directoraat voor Religieuze Zaken, waaraan 149 moskeeën in Nederland zijn verbonden.

Volgens de ondertekenaars zou dit wetsvoorstel grondrechten zoals 'vrijheid van religie, onderwijs en vereniging' bedreigen. Ook maken de initiatiefnemers bezwaar tegen de voorgenomen 'registratie van gevoelige persoonsgegevens'. Dit zou gevoelens van onveiligheid en wantrouwen onder moslims vergroten.

Volgens Diyanet is religieus informeel onderwijs 'essentieel' voor identiteitsvorming, en zou dit ernstig belemmerd worden door de voorgenomen wet. De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Eppo Bruins (NSC), moet volgens de ondertekenaars de adviezen van de Onderwijsinspectie en de landsadvocaat in acht nemen en het wetsvoorstel intrekken.

Strijdig met vrijheden

Politicooloog Roemer van Oordt zei eerder tegen *de Kanttekening* dat het beleid in strijd is met een breed scala aan vrijheden die zowel nationaal als internationaal zijn gewaarborgd: 'de vrijheid van en het recht op onderwijs, de vrijheid van vereniging, de vrijheid van godsdienst, het huisrecht en de

scheiding van kerk en staat.'

'Het is een enorme zorg onder moslims', zegt historicus Kasim Tekin tegen *de Kanttekening*. Hij diende zelfs een officiële reactie in bij de internetconsultatie voor het wetsvoorstel en roept andere moslims op hetzelfde te doen.

'Met dit bericht wil ik mijn diepe verontwaardiging en ernstige zorgen uiten over het voorgestelde wetsvoorstel betreffende

bedoeld om grondrechten van moslims in te perken.

Hij legt uit: 'Veel mensen waren gerustgesteld toen de Onderwijsinspectie zei dat het een onhaalbare wet is en dat er geen capaciteiten voor zijn, maar daar gaat het niet om. Geloof mij maar dat ze de capaciteiten wel gaan vinden om langs te gaan bij die organisaties waarvan de overheid, de politiek of het publieke debat op dat moment

ontmantelen. 'Wanneer we genoeg geld, kracht en mensen achter ons hadden, konden we bijvoorbeeld naar de rechter stappen. Die weg wordt ons in dit wetsvoorstel afgenomen. Hoe vaak kwam het niet voor dat de rechter zei: dit mag helemaal niet wat jullie doen?'

Halil Karaaslan, docent maatschappijleer in Rotterdam, beaamt de zorgen van Tekin.

'De Wet toezicht op informeel onderwijs is op zichzelf al problematisch, omdat iedereen die de totstandkoming van de wet volgt, weet dat het komt vanuit een wens om moskeeën te controleren. Zeker nu het vertrouwen in de overheid vanuit de islamitische gemeenschap erg laag is, wordt met argwaan naar deze wet gekeken. In combinatie met een islamofob kabinet maken moslims zich hier zeker zorgen over, en terecht', zegt hij.

Hij noemt naast de petitie van Diyanet ook petitie van andere groepen, zoals het Interkerkelijk Kenniscentrum, die ruim 52.000 keer is ondertekend.

'De overheid moet zich houden aan haar principes, de scheiding van kerk en staat, en dit niet selectief doorbreken op het moment dat het hen uitkomt of past binnen de politieke agenda', aldus Karaaslan. 'Daar waar het nodig is om haatpredikers of andere vormen van geweld tegen te gaan, is er de wet. De overheid zou meer moeten investeren in banden met diverse gemeenschappen om samen op te trekken tegen mogelijke problemen, in plaats van door dit soort voorstellen gehele groepen te demoniseren en weg te zetten als potentieel risico.'

'Hoe vaak kwam het niet voor dat de rechter zei: dit mag helemaal niet wat jullie doen?'

de controle op informeel religieus onderwijs in Nederland. Dit voorstel is niet alleen onnodig, maar vormt ook een directe bedreiging voor de kernwaarden van onze democratische rechtsstaat, waaronder vrijheid van godsdienst, non-discriminatie en gelijkheid voor de wet', schrijft Tekin in zijn eigen reactie.

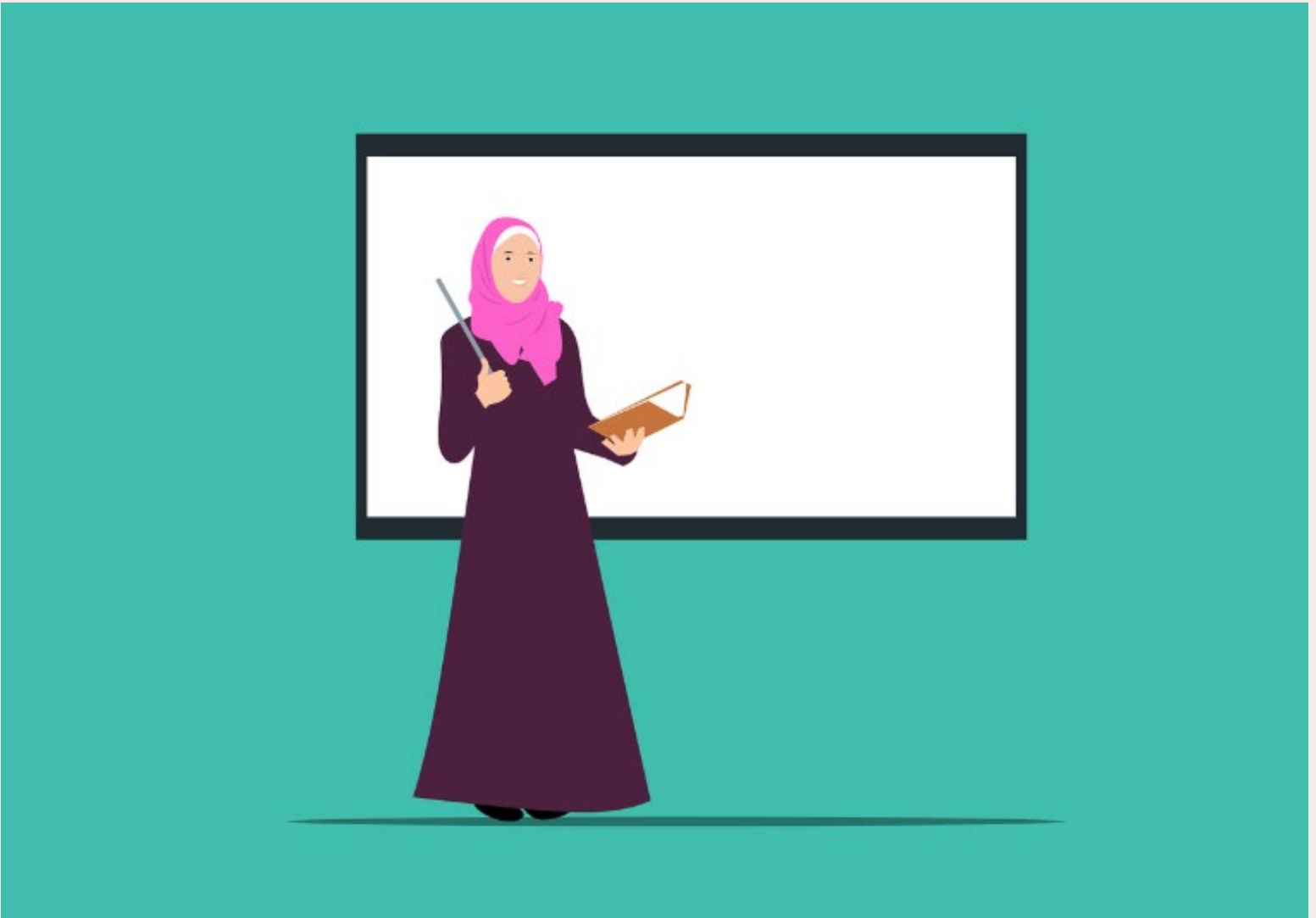
Volgens hem biedt de huidige wetgeving al 'voldoende instrumenten' voor instellingen of individuen die de wet overtreden via het strafrecht, en is het invoeren van extra regels vooral

wil dat ze langsgaan.'

Hij doelt op zijn ervaringen toen hij docent was bij het Cornelis Haga Lyceum in 2017. 'Ze hebben een aantal jaren heel veel teams op ons afgestuurd. De toenmalige minister Sander Dekker zei dat ze de inspectie vanaf dag één zouden langs sturen. En dat klopt ook, ze kwamen vanaf dag één, ze zijn daarna in dat jaar vaker langsgeslagen.'

Volgens hem is deze wet bedoeld om 'het kleine beetje rechtsstatelijke bescherming' dat moslims genoten in Nederland te

ekenen petitie tegen toezicht

BEEL: PIXABAY

‘Het grootste gevaar zit hem in de algemene formulering van het wetsvoorstel’

Karaaslan noemt nog een extra zorgpunt: ‘Het grootste gevaar zit hem in de algemene formulering van het wetsvoorstel. Daarmee lijkt de wet van toepassing op iedereen, maar minderheidsgroepen weten dat dit in de praktijk niet zo zal zijn. Kortom, schrap deze wet, zoek toenadering, werk samen en betrek moslims bij de oplossing en zie ze niet alleen als partner bij het probleem.’

‘Wij noemen dit de Koranschoolpolitie’, zegt Sheher Khan,

fractievoorzitter van Denk Amsterdam. ‘Het wetsvoorstel komt voort uit misstanden bij enkele islamitische scholen en de wens om al het islamitisch onderwijs te controleren. De Onderwijsinspectie zegt dat de controle niet uitvoerbaar is, er zijn veel te veel scholen. En waar ligt de grens? Willen ze ook naai-clubjes gaan controleren? Met veertigduizend ondertekenaars van de petitie is het signaal duidelijk: het wetsvoorstel moet worden ingetrokken.’ ●

Hoe er onder de voorouders van verrassend veel moslims zijn

Dertig mensen doen in het project *Our HERitage* onderzoek naar hun Caribische voormoeders. Dit moet leiden tot vijftig portretten, die laten zien hoe divers de roots van mensen in de Cariben zijn. Tot verrassing van velen blijken die voorouders regelmatig moslim te zijn geweest.

● ANNE-ROSE HERMER

Bijna altijd is de achtergrond van mensen uit de Cariben gemengd. De islamitische identiteit en het Caribisch erfgoed kruisen elkaar regelmatig. In Nederland is hier niet zoveel aandacht voor, maar de islam maakt onderdeel uit van de geschiedenis van dit gebied, waar Nederland aan heeft bijgedragen. Opvallend detail: de nazaten van moslims van vooral de ABC-eilanden kennen vaak hun eigen achtergrond niet. Het project *Our HERitage* ('her' staat in hoofdletters omdat afstamming via vrouwelijke lijnen centraal staat) probeert de stereotypering te doorbreken en de aandacht te vestigen op de diversiteit van de Cariben.

Vijftig portretten

Our HERitage startte in 2023-2024, toen we in Nederland stilstonden bij honderdvijftig jaar afschaffing van de slavernij. Door middel van vijftig historische portretten willen de mensen achter dit project de koloniale erfenis van de Cariben op een bijzondere manier in beeld brengen. Dat verloopt bij *Our HERitage* niet via de voorouders, maar via de voormoeders. En onder de Cariben vallen voor dit project alle gebieden die een kolonie van Nederland zijn geweest, dus ook Suriname en de Guyana's.

In het team van *Our HERitage*

zit een senior onderzoeker genealogie, Tanya Sitaram, die een PhD heeft behaald met onderzoek naar contractarbeid. Ze is gespecialiseerd in Hindostaanse en bredere Aziatische migratiegeschiedenis. Andere onderzoekers in het team zijn Sjaïsta Nanhekhan (genealogie) en Rashid Dossett (Caribische eilanden en migratie). Samen met oprichter Fausia Abdul proberen ze de achtergronden van de deelnemers boven tafel te krij-

van *Our HERitage* aan het werk, om context te zoeken bij de gevonden informatie. Vervolgens neemt een academische reviewcommissie het ontstane portret onder de loep. Deze bestaat uit deskundigen zoals Rose Mary Allen, de eerste zwarte vrouwelijke hoogleraar op Curaçao. In de eindfase moeten de deelnemers aangeven of ze het eens zijn met de tekst. Dan volgt het grote moment: het historische portret wordt gepresenteerd. In de eer-

‘Je moeder gaf je je cultuur mee. Vaak gaat het om sterke voormoeders.’

gen.

De benodigde dertig deelnemers, van wie sommigen twee voormoeders belichten, hebben zich al gemeld. Zij moeten zelf ook aan de slag. Daar krijgen ze begeleiding bij, bijvoorbeeld met behulp van bijeenkomsten. Dat kan vanuit huis, want veel archieven zijn gedigitaliseerd. Met die vondsten gaan de onderzoekers

ste helft van 2025 komt er een tentoonstelling. Zo worden de vergeten verhalen onder de aandacht gebracht en leren de deelnemers meer over hun persoonlijke geschiedenis.

Bij de zoektocht naar de achtergronden van de deelnemers gaat het niet alleen om de islamitische identiteit, maar ook om inzicht te krijgen in de diversiteit

van de etnische achtergronden van Caribische vrouwen tijdens de slavernijperiode en de koloniale periode. Een deel van hen komt uit islamitische gebieden. In sommige gevallen is de islam op de achtergrond geraakt, met uitzondering van het doorgeven van islamitische (voor)namen. Dat realiseren veel mensen met Caribische roots zich niet.

mensen uit de Cariben

ARUBA. BEELD: CHENGTZF OP PIXABAY

Moskeeën op de eilanden

Fausia S. Abdul weet hier alles van. Zij heeft als promovendus ruim tien jaar werkervaring als onderzoeker, beleidsadviseur en communicatieconsultant. Ze werkte voor overheidsorganisaties, soms met een internationaal karakter, in onder andere Berlijn, New York en Wenen. Ze studeerde gendergeschiedenis, een van

haar grote interesses, wat leidde tot het project *Our HERitage*. Zelf heeft ze gemixte Caribische roots. Ze was twintig jaar toen in 2011 de Arabische Lente plaatsvond. Haar interesse ging uit naar de invloed van vrouwen op dit gebeuren. De positie van de vrouw houdt haar op allerlei manieren bezig.

Fausia merkt op dat veel men-

sen in de Caribische gemeenschap zich niet bewust zijn van de islamitische invloeden in hun geschiedenis. 'Als je voorouders uit West-Afrika kwamen, is het mogelijk dat zij moslims waren. De islam werd daar vanaf de achttiende eeuw verspreid. Door slavernij en kolonisatie werden veel gemeenschappen gekerstend, maar dat sluit een islamitisch ver-

leden niet uit.'

Volgens Fausia vindt er ook op de eilanden soms discriminatie plaats richting de islam. Of ontkenning van de aanwezigheid ervan. De invloed van anti-islamitische haatpropaganda vanuit de VS helpt daarbij niet. 'Niet voor niets zijn er op de eilanden moskeeën, maar daar staat men niet bij stil. Dus zijn er ook moslims op de eilanden, of ze zijn daar in het verleden geweest. En vergeet de Moriscos niet.'

Moriscos is de benaming voor wat in Nederland de Morisken wordt genoemd: een islamitische minderheid die honderden jaren in Spanje rond Granada woonde. In 1492 reisden Moriscos mee op de ontdekkingsreis van Columbus naar Amerika. Een deel van hen is blijven hangen op de Caribische eilanden. 'Een museum in de VS heeft een brief waarin Columbus schreef over zijn crew. Daarin noemt hij ook de Moriscos.'

Gemengde achtergronden

Veel mensen van de Cariben hebben een gemengde achtergrond. 'Je kunt ons niet zomaar in een hokje stoppen', vertelt Fausia. 'Onze roots hebben een lange en ingewikkelde geschiedenis, vooral in de tijd van de slavernij.'

De zoektocht naar deelnemers aan *Our HERitage* is afgesloten. Nu gaat het om het realiseren van de portretten, waarvan er op dit moment zestien af zijn. Daarin staan vrouwen doelbewust centraal. Fausia: 'Je weet altijd wie je moeder was. Je moeder gaf je je cultuur mee. Vaak gaat het om sterke voormoeders.'

De manier waarop mensen naar vrouwen kijken speelt een rol, ook anno nu. 'Tijdens corona was er veel geweld tegen vrouwen, bijvoorbeeld in Trinidad en Tobago. Binnenshuis was het voor hen zeer onveilig – veel vrou-

Interview.

wen werden vermoord. Tijdens het begin van de pandemie steeg het aantal meldingen van huise-lijk geweld met 140 procent. Helaas was daar amper aandacht voor.'

Fausia steekt naar eigen zeg- gen al haar vrije tijd in *Our HERitage*, waarbij ze respect en waardering voor het verleden als drijfveer noemt. Ze is gepassio- neerd, ook vanwege haar verbon- denheid met de positie van de vrouw. 'Meisjes werden vaak beschouwd als een tweede klasse. Vrouwen zouden niet zo slim zijn. Ze moesten koken en schoonma- ken. Gender wordt ook altijd beïnvloed door religie. Zo ligt bij religieuze conflicten de nadruk vaak op de rol van vrouwen. Mede

daarom heeft dit project me gegrepen, ook vanwege mijn per- soonlijke reis.'

De deelnemers zijn zich vaak niet bewust van hun islamitische achtergrond. 'Toen Geert Wilders begon te roepen dat moslims weg moesten uit Nederland vroegen veel moslims zich af: 'Waar moeten we heen?' Maar mensen van de Cariben deden dat niet. Zij vonden dat Wilders' uitspraak niet over hen ging. Nou, wel dus! De mensen hebben er echter moeite mee om erover te praten.' En Fausia vervolgt: 'Ik ben zelf moslim. Dus inderdaad: waar gaan we heen? Beseft Wilders wel over wie hij het heeft? Ik denk niet dat hij zal weten of begrijpen welke lange verwevenheid Neder-

Nederland merk ik dat dit land minder verdraagzaam is gewor- den. Er is minder kennis over migranten en over vaderlandse geschiedenis. Eigenlijk is de alge- mene kennis van mensen ver- minderd, ook onder hoogopgeleide mensen. Iemand met een behoorlijke functie rea-

Heftig op een plek als Den Haag.'

Gedwongen bekering

De deelnemers aan *Our HERitage* ontdekten vaak dingen ze niet wisten. 'Een deelnemer, een oudere man, is gestopt nadat was gebleken dat hij zwarte voorou- ders had. Hij kon dit moeilijk ver-

'Terug in Nederland merk ik dat dit land minder verdraagzaam is geworden'

land met de islam heeft. Er wordt vaak aangenomen dat de islam naar Nederland is gebracht door de toenmalige gastarbeiders. Dat klopt niet. Deze religie was er al veel eerder en heeft een complexe geschiedenis.'

Fausia Abdul heeft een slordige tien jaar in het buitenland gewoond. Toen ze terugkeerde naar Nederland, merkte ze dat het land veranderd was. 'Ik heb ook in Oostenrijk gewoond. De Turkse gemeenschap heeft het daar lastig. Nigerianen vormen de grootste groep niet-Oostenrijkers, maar veel van hen zijn illegaal in het land. Terug in

'We hebben zelfs twee portretten kunnen maken van mensen uit de zeventiende eeuw'

geerde heel verbaasd toen hij hoorde dat ik in Egypte was geweest. In dat land was toch niets anders dan zand? Tijdens mijn studie was het heel populair om naar het Midden-Oosten te gaan, vooral naar Caïro. Hij wist niet dat Egypte een goed ontwik- keld land was.'

Fausia benadrukt dat in Nederland wonen niet betekent dat je je achtergrond vergeet. 'Ik ben in Nederland geboren. Thuis werd er Nederlands gesproken. Toch werd ik uitgemaakt voor vieze Turk. Mijn familie op de Cariben had niet eens door dat ik in Nederland werd gezien als aparte groep. De afgelopen jaren heb ik het gevoel dat ik me moet verdedigen dat ik een Neder- landse ben. Dat doet pijn. In het buitenland ben je een coole expat. Eenmaal thuis speelt mij kleur ineens een rol en ben ik ineens weer dat 'meisje' dat het zo goed gedaan heeft als eerste gene- ratie geboren in Nederland. Dit heb ik nog nooit meegemaakt.

werken. Waar we ook op stuiten is gedwongen bekering van islam naar christendom en andersom. Daarom zeggen sommige men- sen bloedserieus dat ze niet van moslims kunnen afstammen. Toch is het zo.'

'Het lukt niet altijd om infor- matie van voor 1800 te vinden', vervolgt Fausia. 'Toch hebben we zelfs twee portretten kunnen maken van mensen uit de zeven- tiende eeuw. Veel deelnemers van *Our HERitage* weten vrijwel niets over hun geschiedenis. Infor- matie over voormoeders zoeken is op de Antillen lastiger dan in Suri- name, maar Guyana spant de kroon. Het is Brits gebied geweest en de Britten hebben niet alles op dezelfde naam bewaard. En ook de eilanden hebben niet alles goed bijgehouden. De kolonisatie werkt ook niet mee. Naamsveran- deringen vonden overal plaats. Britten documenteerden sowieso niet veel als het om persoonsge- gevens ging en hebben niet alles bewaard.' •

LEONTINE VREEKE

Op straat leven is voor niemand goed

Hij staat in de parkeergarage bij de AH en vraagt om lege blikjes en flesjes voor het statiegeld, of gewoon om geld dat gemist kan worden. Hij, Erick met een ck, is een welbespraakte man met een verzorgd uiterlijk. Hij is eenenzeventig jaar oud.

Vanuit het buitenland gekomen, bij zijn vriendin op het Noordereiland ingetrokken en heeft door de grote brand van 1 november 2024 in de Rotterdamse wijk alles kwijtgeraakt. Medicijnen, identiteitspapieren, alles. En omdat hij niet bij haar stond ingeschreven, is hij nu aangewezen op de opvang en het Leger des Heils.

Ik vraag of hij bekend is met Michelle van Tongerloo, de straatarts verbonden aan de Pauluskerk en haar stichting Lekker Geven. Nee, en hij heeft wel een arts nodig.

Ik geef mijn naam en telefoonnummer, neem zijn telefoonnummer en zeg toe de volgende ochtend contact op te nemen met haar stichting om te zien of zij kunnen helpen.

Dat Erick dakloos is, is zeer duidelijk en zichtbaar. In Nederland zijn er veel mensen die geen huis hebben en ergens op de bank of in logeerkamer tijdelijk mogen blijven, de zogenaamde bankslapers. In Rotterdam zijn er naar schatting vijfduizend mensen die zich in een

dergelijke situatie bevinden. In Eindhoven hebben achthonderdvijftig bankslapers via opvangorganisatie Springplank040 een briefadres. Dat is naast de honderd mensen die in de opvang zitten. Tussen de 50 en 60 procent van deze mensen heeft een baan en wordt dus gezien als economische dakloos.

In heel Nederland is dit een groeiende groep mensen. Naar schatting zijn er rond de veertigduizend mensen dakloos en 20 procent daarvan heeft een baan. Scheiding, verlies van werk of bijvoorbeeld het overlijden van de ouders van een inwonend meerderjarig kind zijn situaties die ertoe leiden dat deze mensen gaan zwerven en aangewezen zijn op hun sociale netwerk. Het tekort aan betaalbare woningen maakt het voor hen moeilijk om uit de thuisloosheid te komen.

Veel bankslapers hebben geen briefadres. Maar ingeschreven staan bij de gemeente is belangrijk, omdat je zonder inschrijving geen hulp kunt krijgen, geen BSN hebt, en zonder BSN geen bankrekening, uitkering, zorgverzekering of werk of scholing.

Meedoen in de maatschappij begint in Nederland met een briefadres.

Wettelijk zijn gemeenten verplicht om briefadressen te verstrekken, maar in de praktijk blijken er behoorlijk wat haken en ogen te zitten aan dit proces. Er zijn gemeen-

ten die inwoners grote afstanden laten reizen naar een centraal punt in de gemeente om de post op te halen, wat zonder inkomen en vervoer voor problemen zorgt. Of er wordt helemaal geen briefadres verstrekt want 'er is geen ruimte voor de brievenbussen beschikbaar'. Vragers worden dan naar buurgemeenten doorgestuurd. Hulporganisaties die briefadressen verstrekken, worden door de gemeente betaald en ontvangen een vergoeding per adres. Het verstrekte budget is echter beperkt, waardoor een hulporganisatie 'vol' kan zitten en geen briefadressen meer uitgeeft.

Met enige regelmaat krijg ik de vraag of ik niet iemand een briefadres wil geven. Als particulier mag je twee briefadressen per huishouden verstrekken, iets wat weinig mensen weten. Nu zijn particulieren hier niet erg happig op want de problemen van de briefadresvrager komen bij jouw voordeur, bijvoorbeeld in de vorm van een gerechtsdeurwaarder. Die kan dreigen met beslag en dergelijke en dat geeft stress en onnodige onrust, want een briefadres is geen verblijfadres. De briefadresvrager heeft geen bezittingen in het huis waarop de deurwaarder beslag kan leggen. Maar dat moet je dan wel weer uitleggen.

Ook hebben sommige gemeenten de vervelende gewoonte om na een periode van zes maanden het briefadres om te zetten naar een ver-

blijfsadres, zonder de hoofdbewoner hiervan op de hoogte te stellen of te controleren of dit daadwerkelijk klopt. Als de hoofdbewoner zorgtoeslag, huurtoeslag of een uitkering ontvangt, wordt er gekort vanwege de kostendelersnorm. Die norm zorgt er ook voor dat mensen verzwijgen dat ze iemand helpen door diegene op de bank te laten slapen. Bang voor de financiële gevolgen van hun goede daad.

Ondertussen is er een groeiende markt voor briefadressen en verblijfsadressen. Voor een briefadres wordt aan particulieren al gauw €150 per maand betaald, en voor een verblijfsadres, zonder dat iemand daar echt woont maar alleen staat ingeschreven, rond de €250 per maand. Ik zou als huiseigenaar zonder recht op toeslagen een leuk zakcentje kunnen verdienen.

De email voor Erick wordt binnen een half uur beantwoord. Hij kan een afspraak maken voor het spreekuur van de straatarts. Ik stuur het bericht naar hem door. Ik hoop dat hij gaat en zo ja, dat hij snel geholpen wordt. Op straat of in de opvang leven is voor niemand goed.

En nu maar hopen dat al die onzichtbare dak- en thuislozen in 2025 ook een stap vooruit kunnen zetten. Dat begint bij gemeenten die ruimhartig briefadressen verstrekken en zorgen voor een betaalbaar huis voor iedereen. Maar dat laatste is waarschijnlijk meer een droom. ●

Walter Palm zag van dichtbij hoe afschafte

Als ambtenaar was Walter Palm decennialang betrokken bij het kabinetsbeleid voor minderheidsgroepen. Hij zag taboes doorbroken worden. Rond de eeuwwisseling erkende het tweede Paarse kabinet Nederland als immigratieland. Maar het was volgens hem het eerste kabinet-Rutte dat het minderhedenbeleid afschafte.

● EWOUDE BUTTER

Walter Palm (1951) is een telg van de bekende Curaçaose muziekfamilie Palm. Hij heeft als dichter en schrijver inmiddels een groot ou-

vre opgebouwd. Daarnaast is hij vanaf het prille begin in 1982 tot aan zijn pensionering in 2017 als ambtenaar nauw betrokken geweest bij de ontwikkeling het Nederlandse minderhedenbeleid. Hij werkte onder elf van de zeventien kabinetten die Nederland

kende sinds in 1981 een minister zich voor het eerst specifiek op minderhedenbeleid ging richten.

‘Behoud van eigen identiteit’

Palm begon op 1 augustus 1982 bij het ministerie van Binnenlandse

Rutte het minderhedenbeleid

WALTER PALM. BEELD: WETTE WOLTERINCK

Zaken op de Directie Coördinatie Minderhedenbeleid. Hij had daarvoor gewerkt als consulent anders-taligen in Twente, waar hij zich bezighield met tweetaligheid en taalprogramma's voor het onderwijs. Palm vertelt: 'De gezinshereniging was net begonnen en er waren veel uitdagingen rondom tweetaligheid. Mijn ervaring in het onderwijs op Curaçao, waar tweetaligheid de norm was, kwam goed van pas.' Hij werkte op Binnenlandse Zaken onder leiding van Henk Molleman, die als Tweede Kamerlid (PvdA) in 1977 had aan-

gedrongen op een betere coördinatie van het minderhedenbeleid. Toen Hans Wiegel in het eerste kabinet Van Agt minister van Binnenlandse Zaken werd, benoemde hij Molleman begin 1979 tot directeur minderhedenbeleid.

Een paar maanden nadat Palm was gaan werken bij het ministerie trad op 4 november 1982 het eerste kabinet Lubbers aan en was de VVD'er Koos Rietkerk minister van Binnenlandse Zaken. Het uitwerken van de Minderhedennota was de eerste grote klus waarbij Palm betrok-

heette toen de Landelijke Advies- en Overlegstructuur. Efficiënt integratiebeleid draait niet alleen om kwaliteit, maar zeker ook om draagvlak. Je kunt mooie dingen roepen in een nota, maar zonder draagvlak onder de groepen waar het om gaat, gebeurt er niets.'

'Historische stap naar inclusievere samenleving'

Na Koos Rietkerk volgden verschillende ministers met elk hun eigen prioriteiten. Palm licht er een paar ministers uit. 'Cees van Dijk (CDA)

The Last Temptation of Christ ook als beledigend had ervaren voor zijn religieuze gevoelens. Daarmee wist hij de sfeer te ont-dooien, waardoor er ruimte voor een constructief gesprek ontstond, waarin hij duidelijk kon maken dat je weliswaar mag oproepen een boek te verbieden, maar dat een oproep tot geweld of moord echt niet kan.'

Minister Ien Dales (PvdA) speelde volgens Palm een sleutelrol in de totstandkoming van de Algemene Wet Gelijke Behandeling. Ed van Thijn (PvdA) loodste deze wet uiteindelijk door het parlement. 'Dat was een historische stap naar een inclusievere samenleving,' merkt Palm op.

'Verdonk was echt betrokken. Ze ging met iedereen in gesprek'

ken was. De Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) had in 1979 gepleit voor een beleid dat uitging van permanent verblijf van migranten. Dit resulteerde in de afschaffing van 'behoud van eigen identiteit' als beleidsdoel en introduceerde wederzijdse aanpassing en emancipatie als kernprincipes. In de Minderhedennota van september 1983 werden deze ideeën omgezet in concreet beleid, met nadruk op participatie en ruimte voor culturele diversiteit.

Walter Palm: 'Integratie betekende toen vooral het minimaliseren van sociaaleconomische verschillen. Dat was de kern van het beleid. De drie pijlers waren wonen, weten en werken.' Daarnaast werd onder Rietkerks leiding gestart met een overlegstructuur waarin minderheden een stem kregen. 'Dat

was iemand met empathie en begrip voor religieuze gevoeligheden. Dat was cruciaal was tijdens de Rushdie-affaire in februari 1989.' Destijds waren groepjes Nederlandse moslims de straat op gegaan om te pleiten voor een verbod van het boek *De Duivelsverzen* van Salman Rushdie, dat in hun ogen beledigend was. De Iraanse leider Khomeiny had een fatwa tegen Rushdie uitgesproken, die daarom vandaag de dag nog steeds bedreigd wordt.

Enkele demonstranten waren in februari 1989 met span-doeken gaan lopen, waarin werd geroepen om de dood van Rushdie. Walter Palm was aanwezig bij een overleg van Van Dijk met islamitische leiders: 'De spanning was voelbaar. De minister begon het gesprek door te zeggen: 'Ik begrijp jullie gevoelens.' Hij vertelde dat hij een film als

Nederland immigratieland

In de jaren negentig verschoof het integratiebeleid naar individueel burgerschap, met veel nadruk op arbeid en onderwijs. Groepsgerichte subsidies werden afgebouwd. Met het eerste kabinet-Kok kreeg het minderhedenbeleid onder minister Hans Dijkstal (VVD) daarnaast een sterkere juridische basis. Palm: 'Dat gebeurde vooral met de Wet Overleg Minderhedenbeleid (WOM) en de Wet Inburgering Nieuwkomers. Deze wetten waren essentieel.'

Met de WOM ontstond het Landelijk Overleg Minderheden (LOM), waarin acht koepelorganisaties van minderheidsgroepen participeerden. Dit was een versterking van de oude overlegstructuren. De organisaties in het LOM kregen niet alleen een rol in het vergroten van draagvlak en kanaliseren van gevoelens: ze kregen ook een actieve signaleringsfunctie. Palm: 'Het nieuwe juridische kader, maar ook de eisen die we stelden aan representativiteit op basis van objectieve criteria, zoals deelname van vrouwen en jongeren,

gaven de organisaties legitimiteit.'

In het tweede kabinet-Kok speelde Roger van Boxtel (D66) een cruciale rol. Palm: 'Hij was de eerste die erkende dat Nederland de facto een immigratieland is. Van Boxtel brak met dat taboe. Daarnaast was hij als Kamerlid en later als minister betrokken bij de onthulling van het Slavernijmonument op 1 juli 2002. Hiermee was hij zijn tijd ver vooruit.'

Palm vertelt over de ingrijpende gevolgen van de aanslagen van 11 september 2001. 'Het was een surrealistische tijd. Ik herinner me dat ik in de bibliotheek van het ministerie zat om de Algemene Politieke Beschouwingen voor te bereiden voor minister Van Boxtel, die op dat moment in Suriname zat in verband met de voorbereiding van de opening van het slavernijmonument. Toen zag ik de beelden van de aanslagen. In dezelfde tijd kwam Pim Fortuyn op, die al eerder had gepubliceerd over de islamisering van de samenleving. Vanaf dat moment stonden moslims volop in de schijnwerpers, vaak op een negatieve manier.'

Ijzeren Rita

Na de moord op Pim Fortuyn kwamen de kabinetten Balkenende en werd het integratiebeleid aangescherpt. Er werd niet meer gesproken over tweezijdige aanpassing, maar over verplichte inburgering en aanpassing aan Nederlandse normen. Cultuur en religie werden als obstakels gezien.

Dit beleid kreeg vooral vorm onder Rita Verdonk (VVD). 'Verdonk benadrukte sociaal-culturele thema's zoals acceptatie van homoseksualiteit, man-vrouwverhoudingen, huiselijk geweld en genitale verminking.' Het beeld dat van 'Ijzeren Rita' vaak wordt neergezet vindt Palm te eenzijdig. 'Verdonk was echt betrokken. Ze ging, in tegenstel-

ling tot veel andere ministers, met iedereen in gesprek. Ze kwam naar bijeenkomsten, zelfs op zondagmiddagen, om het belang van gesprekken over deze onderwerpen te onderstrepen. Dat toonde haar commitment. Daarnaast lanceerde ze direct na de moord op Theo van Gogh het Breed Initiatief Maatschappelijke Binding, dat was toen belangrijk omdat het gericht was op het bevorderen van wederzijds begrip en het verkleinen van spanningen.'

spanningen, een kanaal voor dialoog en signalering onmisbaar is. De gevolgen van dit gemis zijn volgens Palm duidelijk zichtbaar. 'Neem de Toeslagenaffaire. Als het LOM nog had bestaan, hadden inspraakorganen tijdens overleggen tijdig aan de bel kunnen trekken en had een minister zoals Lodewijk Asscher signalen gekregen dat minderheden onevenredig hard werden getroffen. Dat had veel leed kunnen voorkomen.'

Ook tijdens de coronapande-

'Vrouwonvriendelijke en homovijandige uitingen binnen de islam worden wel geproblematiseerd, maar vergelijkbare uitingen binnen het christendom niet'

Afschaffen minderhedenbeleid

Na Verdonk is er wat betreft Walter Palm nog maar één minister relevant geweest, dat was Piet Hein Donner. Deze CDA'er was in het eerste kabinet Rutte verantwoordelijk voor het afschaffen van het minderhedenbeleid, waaronder de overlegstructuur. Dit gebeurde onder druk van de PVV, gedoogpartner van het eerste kabinet Rutte.

Na 2013 hadden de kabinetten volgens Palm geen cruciale instrumenten meer voor een effectief beleid. Hij benadrukt dat juist in complexe situaties, zoals rellen of maatschappelijke

mie werd pijnlijk duidelijk hoe het ontbreken van deze structuren problemen verergerde. 'Er was in minderhedengemeenschappen een enorm wantrouwen richting de overheid, bijvoorbeeld over vaccinaties. Het LOM had als brug kunnen fungeren om dat wantrouwen weg te nemen en draagvlak te creëren. In plaats daarvan zagen we gefragmenteerde en ineffektieve pogingen om mensen te bereiken. Staatssecretaris Nobel kan nu achter zijn bureau hard dingen roepen over integratie, maar als hij er met niemand over in gesprek kan, is hij een reus op lemen voeten.'

Palm benadrukt dat het gebrek aan duidelijke definities en instrumenten voor sociaal-culturele integratie een uitdaging vormt. 'Er wordt gesproken over integratieproblemen. De sociaaleconomische integratie kun je prima definiëren, waarbij je ook belemmerende factoren als discriminatie moet meenemen. Maar bij culturele integratie gaat het vaak over vage waarden en is er snel sprake van selectieve verontwaardiging. Dan worden vrouwonvriendelijke en homovijandige uitingen binnen de islam wel geproblematiseerd en worden vergelijkbare uitingen binnen het christendom gebagatelliseerd. Of er wordt geschermd met begrippen als westerse waarden. Wat zijn dat? Is dat het kolonialisme, het slavernijverleden, de Holocaust? Zonder heldere definities is het moeilijk om effectief beleid te voeren.'

Zorgen over islamofobie

De laatste jaren heeft Palm zijn zorgen geuit over het 'sluipend gif van de islamofobie'. In 2019 publiceerde hij een essay met deze titel en bij de vorming van het huidige kabinet waarschuwde hij op Republiek Allochtonië voor de mogelijkheid dat het kabinet met plannen zou kunnen komen om van Nederlandse moslims de Nederlandse nationaliteit in te trekken. Hoewel hij van huis uit katholiek is, vindt hij het van belang voor de godsdienstvrijheid van moslims op te komen. 'Dat kreeg ik met papelel ingegoten. Mijn vader leerde me dat grondrechten, zoals vrijheid van godsdienst en meningsuiting, altijd moeten worden beschermd. Maar we moeten ook begrijpen dat deze rechten soms met elkaar kunnen botsen. Dan is het des te belangrijker het gesprek aan te gaan. Dat is zo belangrijk voor effectief beleid. Het gaat uiteindelijk om menselijke verbinding. Dat begint met luisteren, echt luisteren, naar elkaar.' ●

TAYFUN BALCIK

Journalist en historicus.

Vaders vertrouwen hun dochter niet toe aan een loser

In de Italiaans-Amerikaanse maffiafilm *The Godfather* heeft Vito Corleone, goddelijk gespeeld door Marlon Brando, een onderonsje met zijn zoon Michael, Al Pacino. Hij vertelt hem iets dat mij altijd weer raakt als ik die tijdloze film kijk. 'Ik heb mijn hele leven ervoor gewaakt nalatig te zijn. Vrouwen en kinderen kunnen nalatig zijn, maar mannen niet.'

Vader Corleone heeft dan al na de aanslag op zijn leven, afstand gedaan van zijn positie als opperhoofd van de familie. Michael Corleone is de nieuwe Don en probeert zijn vader, die verantwoordelijkheidsbesef bij hem wil inboezemen, gerust te stellen. 'Ik heb alles onder controle, pap, waar maak je je zorgen over', sust hij zijn vader.

Ik denk dat veel hardwerkende mannen bij het zien van deze scène instemmend zullen knikken. Dit is de maatschappelijke druk, niet alleen voor de patriarchale, traditionele man die als 'hoofd' van de familie fungeert, maar voor elke man, ondanks alle emancipatiegolven die vrouwen en de maatschappij hebben doorgemaakt. Je moet als man je zaken op orde hebben, andere mannen vertrouwen hun dochters niet toe aan een 'loser'.

'Gelukkig heb ik nooit een vlieg kwaad gedaan'

Nu zou je een discussie kunnen voeren over de vraag of het anno 2025 wel helemaal oké is dat de economische lasten van het gezinsleven geheel op de schouders van een man vallen. En dat de emancipatie van vrouwen ook economisch een gelijke verdeling van 50-50 in het betalen van rekeningen, boodschappen, huur en etentjes moet impliceren. Maar ik vermoed dat het überhaupt aanzwengelen van deze discussie de kansen van jongens bij de meiden geen goed zal doen.

Die discussie mag best gevoerd worden, maar feit blijft dat we in een mannenwereld leven waarin gevaarlijke, schreeuwende macho's steeds meer de toon bepalen. Slecht nieuws voor tere zieltes zoals ik, die zich constant moeten bepantseren om hun 'mannelijke' te staan.

De reden waarom ik zo geraakt word door Vito's woorden, maar ook bijvoorbeeld door Al Pacino in *Scarface*, in this country you need to make the money first, when you get the money, you get the power, when you get the power, then you get the women, is dat ik lange tijd juist niet beschikte over wat door onderzoekers de drie W's wordt genoemd: woning, werk en wijf, later werd dat wederhelft. De kans dat je hierdoor crimineel gedrag vertoont zou groter zijn.

Gelukkig heb ik nooit een vlieg kwaad gedaan, ondanks het ontbreken van woning, werk en wijf. Belangrijk was dat mijn hardwerkende wederhelft ook erg coulant was aan het begin van onze relatie, toen ik geen rooie cent te makken had en een 50-50-verdeling de maatstaf werd voor onze relatie.

Maar als ik om me heen kijk, in

de getto's van de grote steden, bij familie en vrienden, dan valt het op hoeveel mannen hun draai maar niet kunnen vinden in onze door neoliberalisme verpauperde maatschappij, waar de volkshuisvesting maar niet op gang komt omdat winstmaximaliserende corporaties en pandjesbazen hun verhuurderstaak hebben verzaakt.

Ze zijn stil en leven in de schaduw, die werkloze, allochtone mannen. Gevangen in de sociale huurwoning van hun ouders. Wat gebeurt er met hen als de ouders komen te overlijden?

Dan belanden ze op straat. Van het kabinet Schoof, dat hen niet eens als Nederlanders beschouwt en met partijen die de boerenregio prioriteren, hoeven ze niks te verwachten. Weer een allochtoon minder die een sociale huurwoning bezet houdt, is de nativistische gedachtegang van dit kabinet. Maar wees niet blij, arme autochtoon in de stad of in de provincie, die sociale huurwoning krijg jij ook niet. Die wordt namelijk verkocht aan de hoogsteieder.

Ja, ja, mensen die dachten dat met Wilders alles anders zou worden, komen van een koude kermis thuis. Ook in Wildersland, eens een VVD'er, altijd een VVD'er blijkt maar weer, schijnt de zon alleen voor rijke pappies. ●

Syriërs terugsturen? Dat bepaalt

De Duitse regering wil Syrische vluchtelingen de deur wijzen als blijkt dat ze niet langer bescherming nodig hebben. Geert Wilders (PVV) was er als de kippen bij en reageerde op X: 'Heel goed, dat moeten wij ook snel gaan doen: zoveel mogelijk Syriërs terugsturen!'

● MAJORIE VAN LEIJEN

Laat ze hun eigen land helpen heropbouwen. Scheelt ons ook een hele hoop geld dat we aan onze eigen mensen kunnen besteden en er komen dan bovendien meer woningen voor Nederlanders beschikbaar!' ging de tweet van Wilders verder.

Hij reageerde daarmee op de uitspraken van de Duitse minister van Binnenlandse Zaken Nancy Faeser in verschillende Duitse media. 'De bescherming voor Syrische vluchtelingen zal worden herzien en zelfs ingetrokken als mensen deze bescherming in Duitsland niet langer nodig hebben omdat de situatie in Syrië is gestabiliseerd', aldus de politicus volgens RTL Nieuws.

Heel verrassend is de reactie van Wilders hierop niet. Hij pleit al langer voor het terugsturen van Syriërs in Nederland, ook voordat het Assad-regime omver werd geworpen. Wilders liet de kans niet liggen dit nog eens te benadrukken toen bleek dat Syrië was bevrijd van de dictator. 'Als Syriërs in Nederland zelf staan te juichen over de nieuwe situatie in Syrië dan kunnen ze ook terug worden gestuurd, Schoof!' schreef hij. De uitspraak van Duitse kant was voor Wilders ongetwijfeld aanleiding om deze wens nog eens kracht bij te zetten.

Maar meer dan een wens zal het waarschijnlijk niet zijn. Toen het nieuws over de gevallen dictator de wereld wakker maakte, besloot de Immigratie en Natura-

lisatiedienst (IND) voorlopig geen aanvragen te behandelen omdat de veiligheidssituatie nog te onduidelijk is, en dat is nog steeds het geval.

'Het is een zinloze discussie', zegt Tweede Kamerlid Anne-Marijke Podt (D66). 'Het is nu al de derde keer dat dit geroepen wordt. Maar of Syrië veilig is, is helemaal geen politieke beslissing. Dit wordt onderzocht door experts. Daarop wordt vervolgens het landenbeleid aangepast. Momenteel is er te veel

Majed uit, een Syriër die betrokken is bij de onderhandelingen in Damascus en liever anoniem blijft (zijn volledige naam is bekend bij de redactie). 'Er zou binnen enkele weken een conferentie moeten plaatsvinden, waarin afspraken worden gemaakt. In maart komt er een overgangsregering voor een periode van 12 tot 18 maanden, en dan zouden er verkiezingen moeten komen.'

'Op dit moment zijn er veel zorgen. Niet per se alleen onder

Maar dat laten zijn acties tot nu toe niet zien. Hij weigert om met andere partijen te praten en de macht te delen. Op dit moment monopoliseert hij de macht, zonder legitimering, en dat baart zorgen', zegt Majed.

De kans op een nieuw conflict is dan ook aanwezig, denkt Mahmood al-Hussain, onderzoeker Conflict Studies aan de Radboud Universiteit, gespecialiseerd in Syrië. 'Er is nog geen sprake van duurzame vrede. Er zijn veel niet-staatelijke spelers, die vaak geen goede relatie met elkaar hebben. Je hebt de SDF in het noordoosten, er zijn IS-cellen en er zijn ook milities in Suwaida (in het zuiden van Damascus, red.) die hun wapens nog niet opgeven, omdat er nog geen overeenkomst is bereikt over een nieuwe regering.'

In zo'n situatie zou het absoluut niet verstandig zijn Syrische vluchtelingen terug te sturen, zegt hij. 'Afgezien van het feit dat er nog geen politieke overeenstemming is bereikt, is de vraag waar al deze Syriërs gaan wonen. In sommige gebieden zijn bijna alle gebouwen verwoest. In de hoofdstad Damascus hebben mensen maar een paar uur per dag elektriciteit en tekort aan water. Als er allemaal mensen terugkomen, dan zal de situatie nog moeilijker worden. Onder zulke omstandigheden neemt ook de kans op conflict toe, dat zagen we ook in Afghanistan en Irak na de oorlog.'

In gesprek met Syriërs

In plaats van de discussie over de terugkeer van Syriërs, is het veel zinvoller om in gesprek te gaan met Syriërs om te zien hoe we kunnen bijdragen aan de opbouw van hun land, vindt Podt. Dat dit

'Hij weigert om met andere partijen te praten en de macht te delen'

onduidelijkheid over Syrië en voorlopig zal er geen nieuwe veiligheidsanalyse komen.'

Angst voor een streng islamitische regering

Hoewel er regelmatig in de media wordt gesproken over een 'nieuwe regering' in Syrië, is er in werkelijkheid sprake van een transitieperiode. Er zijn ambtenaren op posten benoemd om deze periode te overbruggen, maar er is nog geen sprake van een legitieme regering, legt

minderheden, ook de meerderheid is bezorgd.' Volgens hem bestaan deze zorgen vooral uit angst voor een streng islamitische regering, gezien de geschiedenis van Hay'at Tahrir al-Sham (HTS) en diens leider Ahmed al-Sharaa. In zijn vroegere jaren was Al-Sharaa betrokken bij Al-Qaida, waarvan hij zich later naar eigen zeggen distantieerde.

'Het klopt dat hij naar de buitenwereld toe zegt dat hij een inclusieve regering wil, waarin iedereen is vertegenwoordigd.

de politiek niet alleen

MARKT IN DE SYRISCHE STAD HOMS. BEELD: OMAR HAJ KADOUR/AFP

‘Politici zaten er eerder al naast toen ze zeiden dat het veilig was in Syrië’

geen loze woorden zijn bleek uit de ontmoeting die het Kamerlid daags na de val van Assad al organiseerde met verschillende Syriërs in Nederland.

‘Er is heel veel kennis in Nederland, we hebben mensen hier die een netwerk hebben in Syrië. Het was goed om met ze in gesprek te gaan. We hebben nagedacht over landen waar het fout ging of juist heel goed en wat er voor nodig is om te zorgen dat het in Syrië de goede kant op gaat. Daarbij kwam terugkeer eigenlijk nauwelijks ter sprake’, vertelt ze.

‘Ik denk ook dat het niet voor iedereen gelijk een optie is om terug te keren’, zegt al-Hussain. ‘Ikzelf bijvoorbeeld, ik zou graag teruggaan naar mijn land. Tegelijkertijd ben ik bezig met een onderzoek dat nog drie jaar duurt. Ik woon hier nu vijf jaar, ben bezig met taal en integratiecursus, heb een baan en betaal belasting. Ik zou het toch wel teleurstellend vinden als ik dan gedwongen moet terugkeren’, zegt de jonge onderzoeker.

Het is een sentiment dat bij veel Syriërs leeft. ‘Heel veel mensen weten nu niet goed welke

richting ze uit moeten gaan. Moeten ze verder met wat ze aan het doen zijn? Werken en belasting betalen aan een land waar we straks misschien niet meer mogen blijven? Veel mensen zitten vast, kunnen niet meer vooruit, laat staan verder integreren in de maatschappij', vertolkt Ikram Jalbout dit gevoel van landgenoten.

Jalbout werkt voor Vluchtelingenwerk Nederland en heeft een uitgesproken mening over politici die spreken over gedwongen terugkeer. 'Er zijn veel criteria die ertoe doen wanneer je beslist of het ergens veilig voor je is. Heeft een persoon eigenlijk wel een huis? Is hij of zij in staat zijn broek op te houden in Syrië? Dit kan alleen een persoon zelf beslissen.'

'Politici zaten er eerder al naast toen ze zeiden dat het veilig was in Syrië', gaat ze verder. 'Toen het Assad-regime viel, kwamen de beelden en de verha-

len over wat er al die jaren gebeurd was. Pas toen werd voor andere landen duidelijk hoe ernstig de situatie was. En dit is het Syrië waar politici mensen naar terug wilden sturen? Wat mij betreft zijn deze politici Syriërs excuses verschuldigd, of in ieder geval erkenning van hun verhaal. En geef ze vooral tijd om

ook nu het nieuws te verwerken, over de massagraven, de vermisten en de gruweldaden.'

Verlies van sociaal kapitaal

Bovendien is Nederland ook gewend geraakt aan de aanwezigheid van Syriërs, merkt Al-Husain op. 'De staat heeft

geïnvesteerd in de vluchtelingen. Als ze nu massaal vertrekken, betekent dat verlies van sociaal kapitaal.'

In Duitsland werden eerder soortgelijke zorgen geuit. Duitse ziekenhuizen maken zich grote zorgen over een mogelijke *brain-drain* van Syrische artsen, schreef NOS in december, na de val van het Assad-regime. In het land zouden 5800 Syrische artsen werkzaam zijn, de grootste groep buitenlandse artsen in Duitsland. Als een groot deel van hen vertrekt, zorgt dit voor grote tekorten in de gezondheidszorg.

Faeser heeft al gezegd dat niet alle pakweg 975.000 Syriërs terug hoeven. 'Iedereen die goed geïntegreerd is, werkt, Duits heeft geleerd en hier een nieuw thuis heeft gevonden, mag in Duitsland blijven', zegt ze volgens RTL Nieuws. Het zou dus vooral gaan om de aanvraag van nieuwkomers.

Ook in Nederland ligt de nadruk steeds op Syriërs die hier net zijn. Wilders had het over Syriërs die nog geen verblijfsvergunning hebben, toen hij bepleitte dat delen van Syrië inmiddels veilig konden worden verklaard. Deze Syriërs moesten volgens hem worden teruggestuurd en ook nieuwe aanvragen zouden niet ingewilligd moeten worden, zei hij in augustus vorig jaar.

Maar of dit nu werkelijk gaat gebeuren? Podt betwijfelt het. 'Ik snap heel goed dat mensen zich hier zorgen over maken. Het debat hierover helpt natuurlijk niet. Maar het is nu de derde keer dat Wilders dit roept, en eigenlijk weet iedereen wel dat er nu een nieuwe veiligheidsanalyse komt. Ik kan geen keiharde belofte doen, want ik ga hier niet in mijn eentje over, maar we hebben wel waarborgen met elkaar die ervoor zorgen dat dit niet opeens morgen gebeurt', aldus de politica. ●

'Ik snap heel goed dat mensen zich hier zorgen over maken'

EEN MAN VERKOOPT KOFFIE IN DE SYRISCHE STAD HOMS. BEELD: OMAR HAJ KADOUR/AFP

ergosana

Medisch Adviesbureau

www.ergosana.nl - i.sevinc@ergosana.nl

Rijbewijskeuring
B,C,D, (E) groot
rijbewijs

Medische Keuring
Levensverzekering

Verzuim &
Re-integratie

Vaccinatiezorg
particulier /
Bedrijven

‘Het systeem is wit’: over racisme, in Nederland

Waarom is racisme zo diep geworteld in Nederland en hoe doorbreken we dit? Antropoloog en socioloog Siela Ardjosemito-Jethoe bespreekt de systemen achter ongelijkheid, legt pijnpunten bloot en deelt haar visie op een inclusieve toekomst voor iedereen.

● EWOUT KLEI

Siela Ardjosemito-Jethoe is een expert op het gebied diversiteit, inclusie en gelijkwaardigheid. Tot 2021 was ze bestuurlijk adviseur diversiteit en inclusie aan Universiteit Leiden, op dit moment is ze lid van het directieteam van Avans Creative Innovation met onder andere de portefeuille diversiteit. Sinds 1 februari 2025 vervult ze de functie van bureauhoofd Inclusie en Diversiteit van de gemeente Amsterdam. *De Kanttekening* sprak met haar over racisme in Nederland.

Hoe werken racisme en discriminatie door in de hedendaagse samenleving?

‘Er is sprake van een scheefgroei in systemen die er zijn opgebouwd. Die systemen werken voor mensen die deze systemen hebben gemaakt en voor mensen die op hen lijken. De ongelijkheid is verweven in deze systemen. Het is dus lastig om te herkennen dat de scheefgroei er is, sterker nog, we zien als samenleving de scheefgroei als normaal.

Als we het onderwijssysteem als voorbeeld nemen, dan zien we dat 100-120 jaar geleden dit systeem gericht was op witte mannen, uit welgestelde gezinnen. Voor deze specifieke groep werkt het onderwijssysteem nog steeds het beste. Witte vrouwen, mensen van kleur, personen die lhbtq+ zijn of pan (mensen die aantrekking voelen naar personen, ongeacht of dit nou een vrouw, een man of non-

binair iemand is, red.), mensen met een fysieke uitdaging, neurodiverse mensen et cetera en elke intersectie die je op deze marges maar kan bedenken, die vallen snel buiten de boot. Kansenongelijkheid in het onderwijs is al jaren een probleem. Het is belangrijk om de systemen ter discussie te stellen. Waar zit die ongelijkheid in de systemen? Hoe gaan we dit tegen? Wat is daarvoor nodig?

begrijpen is het goed om de geschiedenis in te duiken. West-Europese samenlevingen maken al eeuwenlang onderscheid tussen mensen op basis van etniciteit; witheid werd verheerlijkt. In Europa was de rassenleer lange tijd een wetenschap. Johann Friedrich Blumenbach heeft reeds in de achttiende eeuw zijn ‘theorie’ hierop losgelaten. Later nam Arthur de Gobineau het stokje over en werd

‘Ik zie dat witte mannen zich nu meer ruimte toe-eigenen dan al het geval was’

Dit klinkt nogal abstract.

‘Voorbeelden zijn hierin genoeg. Het toeslagenschandaal is een belangrijk voorbeeld. Dat raakte mensen met een migratieachtergrond extra hard. Verder heb je het etnisch profileren bij de politie, het WhatsApp-schandaal bij de politie in Rotterdam-Centrum, en heel recentelijk de aangenomen motie van VVD-Kamerlid Bente Becker om gegevens bij te houden over culturele en religieuze normen en waarden van Nederlanders met een migratieachtergrond.’

Hoe verklaart u deze racistische schandalen?

‘Om racisme als systeem beter te

onder andere het antisemitisme hiermee vergoelijkt.’

Maar deze theorieën worden toch allang gezien als fout en pseudowetenschappelijk?

‘Forum voor Democratie promoot deze ideeën. De PVV niet expliciet, toch laat deze partij zich leiden door superioriteitsdenken. En deze partij zit samen met VVD en BBB in het kabinet. Denk aan die motie van Bente Becker. Of aan de opmerking van minister Mona Keijzer dat antisemitisme onderdeel is van de islamitische cultuur. Dit is schadelijk en doet geen recht aan Artikel 1 van de Grondwet.’

ongelijkheid en inclusie

Zijn mensen meer openlijk racistisch geworden door de huidige regering?

‘Hier heb ik geen onderzoek naar gedaan. Uit mijn persoonlijke leven heb ik wel negatieve ervaringen. Ik zie dat witte mannen zich nu meer ruimte toe-eigenen dan al het geval was en zich daarin ook gesteund voelen. Een deel van deze witte mannen is zich bewuster geworden van hun eigen ‘superioriteit’. Nee, niet alle witte mannen zijn horken. Het gaat hierbij om witte mannen die misbruik maken van hun positie en mensen van kleur op ‘hun’ plek willen zetten. Dat is bijvoorbeeld terug te zien in de manier waarop er over mensen van kleur wordt gesproken in witte ruimtes, zoals een museum of het concertgebouw. Een opmerking als: ‘Er zijn vandaag wel heel veel andersoortige mensen’, is een zo’n veelgehoorde uitspraak. Dat kan zomaar in Nederland.’

Wat is die superioriteit? Witheid? Christelijke superioriteit? Of de superioriteit van de westerse beschaving?

‘Er zijn wel mensen die zeggen dat ze beter zijn dan anderen vanwege hun witte huidskleur, maar zo openlijk hoor je dat maar zelden. Veel vaker is het zo dat het superioriteitsdenken in het onderbewuste een rol speelt. Het besluit van een werkgever om mensen met een Arabisch of Turks klinkende achternaam niet aan te nemen bijvoorbeeld. Of om studenten met een migratieachtergrond te discrimineren bij het vinden van een stageplek. Of denk aan een kunstdocent die GroenLinks stemt, maar van leerlingen van kleur verwacht dat ze minder goed presteren.’

Het racisme van de lage verwachtingen...

‘Inderdaad. Racisme is niet per se rechts of conservatief. Linkse en

Interview.

progressieve mensen kunnen ook racistisch zijn.'

Zijn alleen witte mensen racistisch?

'Als antropoloog/socioloog kijk ik alleen naar de Nederlandse context. Hier is racisme een wit systeem. Als mensen lelijke dingen tegen elkaar zeggen, dan is dat interpersoonlijk problematisch. Wanneer dit binnen een systeem de norm is en het op 'witte' macht aankomt, dan is er al heel snel sprake van racisme. Denk bijvoorbeeld aan een werkgever die een werknemer discrimineert, mensen van kleur die zich extra moeten bewijzen om een passend salaris te krijgen terwijl ze al jaren dat werk doen. De bovenkant van onze samenleving is voornamelijk wit. Van mensen van kleur wordt geacht hierin te passen of zich aan te passen, van iets toevoegen is vaak geen sprake.'

Behalve racisme zijn er ook andere vormen van discriminatie. Denk aan seksisme, homofobie, islamofobie, maar ook discriminatie op basis van regio, enzovoort.

'Uitsluitingsmechanismen heb je over meerdere lijnen. Het gaat ook over iemands financiële status of iemands culturele achtergrond. Het is dan bijvoorbeeld ook relevant waar je wieg heeft gestaan en hoe je sociaal kapitaal eruit ziet.

'Het is interessant dat je de regio als factor noemt. In de provincie is witheid dominant dan in de Randstad. Daar is het lastiger voor mensen van kleur. Je moet daar andere strategieën inzetten. In Den Haag heb je bijvoorbeeld veel Hindostanen. Als groep kan je soms meer invloed uitoefenen, ruimte creëren voor uitingen en is er meer herkenning, in de publieke ruimte en in werksituaties. In Friesland is dat minder.'

De Amerikaanse wetenschapper Kimberlé Crenshaw ontwikkelde

het concept intersectionaliteit. Volgens haar worden zwarte vrouwen dubbel gediscrimineerd, als zwart persoon en als vrouw. Hoe helpt dit om systematische ongelijkheid beter te begrijpen en te bestrijden?

'Eigenlijk zou je willen dat je vanuit context benaderd wordt, dus als wetenschapper, sollicitant met bepaalde kwaliteiten, leerling, leraar, enzovoort. Maar dingen die er niet toe zouden moeten doen worden opeens zwaarwegend. Je hebt een achterstand als je vrouw bent, of een persoon van kleur. En

doet. Dat is op z'n zachts gezegd bijzonder te noemen. Racisme is overduidelijk aanwezig in ons land. In plaats van het heel hard te ontkennen zou het verstandiger zijn goed in de spiegel te kijken. En te luisteren naar wat er wordt gezegd.'

Maar de kritiek van Crenshaw en anderen is toch dat het systeem racistisch is, niet dat mensen als individu racistisch zijn?

'Ja, maar veel witte mensen trekken zich dit toch persoonlijk aan. Ze voelen zich aangevallen. En dan

kleur?

'In mijn werk heb ik het vaak over gecontroleerde ruimtes, ruimtes waar je met elkaar afspraken kan maken, waarin men bekend is met elkaar. Denk aan de werkvloer, de school en de sportvereniging. Daar kan je alles zo organiseren met elkaar, dat alle mensen het gevoel krijgen er bij te horen. Wat is hiervoor nodig? Hoe word je een inclusieve school of een inclusieve werkplek? Hoe ontvang je feedback, hoe spreek je de ander aan op zijn gedrag? Hoe doen we dit samen?'

Moeten alleen witte mensen hun gedrag veranderen en integreren?

'Het is belangrijk dat we met elkaar kijken hoe we een gelijkwaardige ruimte maken voor iedereen. Je hoeft het niet altijd met elkaar eens zijn, als je Artikel 1 en goed fatsoen betracht. Het gaat niet om eenheidsworst, maar om ruimte voor een ieder om er te zijn als individu.'

Ten slotte, ben je niet bang dat je theoretische benadering veel te abstract is voor mensen – wit en zwart – die niet in de sociale wetenschappen zijn afgestudeerd? Moet je niet alles vertellen in jip-en-janneketaal?

'Voor mij is het belangrijk dat deze grote theoretische concepten niet theorie blijven. Het is belangrijk om kennis in te zetten bij 'normale' gesprekken. Word je als persoon van kleur in je eentje bevraagd op je etnische of religieuze achtergrond, of bespreken we samen het onderwerp etnische of religieuze achtergrond? Word je in de context van onderwijs als docente benaderd, of als die zwarte vrouw met dat afro haar of die moslima met haar hoofddoek? Mensen van kleur worden te vaak apart gezet. Dat mag niet gebeuren. En als het gebeurt moet je hier lering uit trekken, zodat het niet nog een keer gebeurt. Daar hoeft je geen discussie over te voeren.'

'Mensen vinden dat ze goede mensen zijn en daarom kunnen ze niet racistisch zijn'

een dubbele achterstand als je het allebei bent. Het systeem benadeelt je als je werk, een woning, een stage of iets anders zoekt. Je kunt er bijna geen grip op krijgen.

'Veel mensen willen er niet aan. Mensen vinden dat ze goede mensen zijn en daarom kunnen ze niet racistisch zijn. Maar als je ze vraagt wat ze hebben gedaan om antiracistisch te zijn, dan blijft het stil. Ze doen allerlei dingen die racistisch zijn, maar zeggen dan: 'Ja, maar ik heb ook zwarte vrienden, mijn zwager is ...', enzovoort. Als je hen op racisme wijst worden ze boos en schieten ze meteen in de verdediging: 'Ik ben geen racist.'

'De verrechtsing in Nederland neemt toe, er verschijnt rapport na rapport over racisme op de werkvloer, maar er is niemand die dit

heb je geen gesprek. Het gaat echter niet om aanvallen, maar om aanvullen. Het gaat niet zozeer om iemands intenties, maar om de consequenties. Het is goed om dat gesprek met elkaar te voeren.'

Met PVV-aanhangers is het trouwens lastig om een fatsoenlijk gesprek te voeren, vind ik. Over vakantie of over voetbal? Prima. Maar ik praat liever niet met hen over maatschappelijke onderwerpen.

'Het is inderdaad lastig. Je wilt met veel mensen in gesprek blijven, niemand uitsluiten. Maar je vriendelijkheid en tolerantie hebben een grens.'

Hoe vergroot je het gevoel er echt bij te horen voor mensen van

CHRIS AALBERTS

Journalist en auteur van o.a. 'De puinhopen van rechts'. Doceert Media & Journalistiek aan de Erasmus Universiteit Rotterdam.

Maakt het eigenlijk wat uit of het kabinet valt?

De wens is de vader van de gedachte: dat is een mooie samenvatting van het gevoel van velen. Het nieuwe kabinet heeft uiterst rechts aan de macht gebracht, zorgt voor polarisatie, maakt al sinds de start ruzie, is het over ontzettend veel dingen oneens, de persoonlijke verhoudingen zijn slecht en de premier zwak. Misschien valt Schoof-1 wel heel snel? We horen deze wens al een tijdje en als je daar nu maar erg in gelooft lijkt de kans dat het gebeurt elke dag groter.

Een betere vraag is of het eigenlijk wel wat uitmaakt. U raadt het antwoord al. Drie redenen waarom we met de val van dit kabinet weinig opschieten.

Asielgekte

Laten we beginnen bij hoe dit kabinet is ontstaan: de gekte dat Nederland onder de voet zou worden gelopen door asielzoekers, die niet alleen vreemde culturen, maar ook criminaliteit, woningtekorten en andere problemen in de publieke sector zouden veroorzaken. Dit beeld is veel Nederlandse kiezers aangeprent en hoewel het niet klopt – komen er eigenlijk meer arbeidsmigranten of vluchtelingen naar Nederland? – is deze

boodschap zo vaak herhaald dat het voor velen een onbetwiste waarheid is geworden. We komen voorlopig niet meer van asielzoekers af: als dominant politiek thema vooral.

Integratie

Er is nog zo'n onderwerp: integratie. Dit thema is eigenlijk nog erger dan de asielgekte die sinds een tijdje door Nederland raast. Het idee is dat Nederland eigenlijk een wit land is, dat als je gekleurd bent je vast 'van elders komt' en dus geen echte Nederlander bent. Dit kan elk moment leiden tot de oproep beter te integreren. Alsof voor verschillende Nederlanders verschillende eisen zouden gelden. Wie denkt dat dit beeld langzaam verdwijnt, hoef je slechts te wijzen op de motie-Becker, waarbij een meerderheid van de Tweede Kamer feitelijk dit beeld nog eens reproduceerde. Je hebt er geen kabinet-Schoof voor nodig.

Rechtsstaat

En de klap op de vuurpijl is natuurlijk de rechtsstaat. Weten Nederlanders wat de rechtsstaat is, waarom die belangrijk is, waarom ze er zelf belang bij hebben en waarom ze beter niet op partijen kunnen stemmen die de rechtsstaat niet respecteren of zelfs rond-

uit ondermijnen? Het antwoord kunnen we wel raden: bij het woord rechtsstaat zie je onwetende blikken, of krijg je de opmerking dat andere, concretere thema's nu voorrang hebben.

‘Heeft iemand
inmiddels
nagedacht hoe je
rechtse
stemmers
overtuigt van een
andere keuze?’

Een antwoord?

Dit zijn allemaal langlopende trends die we niet zomaar gaan oplossen. Morgen een kabinetsval? Dan komt er een verkiezingscampagne waarin we weer zullen horen welke problemen asielzoekers veroorzaken (en niet dat de meeste migranten hier komen voor werk) en dat je die stroom zult moeten reguleren. Het zal elk rationeel debat over migratie alleen maar verder bemoeilijken. We

gaan het dan ook weer over integratie hebben alsof er twee soorten Nederlandse burgers zijn en iedereen die zegt dat de rechtsstaat leidend moet zijn of dat de Nederlandse wet maar een type burgers kent, krijgt er nauwelijks applaus mee.

Of is dit een te cynisch beeld? Op langere termijn wel: we kunnen Nederlanders allemaal leren wat de rechtsstaat is, dat Nederlandse staatsburgers niet hoeven te integreren en dat – ik noem maar een dwarsstraat – de meeste asielzoekers helemaal geen problemen geven en gewoon legitieme redenen hebben om hier te zijn. Er zijn ook mensen die protesteren als het asielzoekerscentrum naast hun woonwijk vertrekt. Het gaat hier wel om langetermijnprocessen: elke marketeer kan je vertellen dat meningen veranderen moeilijk is, maar dat het wel kan. Je hebt er alleen de tijd voor nodig. En een strategie.

De vraag is: als het kabinet deze week valt, zou Nederland dan wijzer zijn dan ruim een jaar geleden? Natuurlijk niet. Heeft iemand inmiddels nagedacht hoe je rechtse stemmers overtuigt van een andere keuze? Nee, en dus schiet Nederland niets met zo'n kabinetsval op, want binnen de kortste keren is het tijd voor Schoof-II. •

Zorgen over ‘militarisering van de voor kritiek

We moeten ons voorbereiden op oorlog, vindt de kersverse NAVO-chef Mark Rutte. En met wij bedoelt hij iedereen, ook universiteiten. Maar de universiteit moet een onafhankelijk instituut blijven, vindt een aantal wetenschappers. Ze maken zich zorgen over de toenemende invloed van het ‘militair-industriële complex’ op hun academisch wezen.

● MAJORIE VAN LEIJEN

Er is sprake van een ‘geleidelijke militarisering van de Universiteit Tilburg’, schrijft een groep wetenschappers begin december in hun universiteitsblad. Ze vinden dat te weinig collega’s en studenten zich hiervan bewust zijn en trekken daarom aan de bel. Want de samenwerking van universiteiten met defensie en bedrijven uit de militaire industrie is ethisch discutabel, zo stellen ze. ‘Eufemistische termen zoals ‘veiligheid’, ‘defensie’, ‘innovatie’, ‘technologie’ en zelfs ‘vrede’ worden gebruikt om samenwerking met het leger te legitimeren, maar wat academici daadwerkelijk bijdragen via deze samenwerkingen is een oorlogsmachine die wapens produceert.’

De laatste jaren is de samenwerking tussen defensie en universiteiten flink uitgebreid. Waar het vroeger vooral ging om het ontwikkelen van nieuwe technologie, wordt nu ook samengewerkt in vakgebieden als rechten, filosofie en theologie. Zaken als moraliteit, transparantie en burgerleed worden aan de kaak gesteld. Op zich prima, maar niet wanneer defensie zelf betrokken is bij dit soort vraagstukken, zo luidt de kritiek.

Michiel Bot is een van de aca-

demici die heeft besloten zijn stem te laten horen. Hij is docent Recht en Geesteswetenschappen aan de Universiteit van Tilburg en uitgesproken in zijn mening. Maar ook voorzichtig, want hij weet dat niet iedereen op de universiteit vrijuit durft te spreken over het onderwerp. Binnen de faculteiten waar hij werkzaam is, neemt hij een groeiende invloed

buitenaf wordt de ruimte om kritisch te zijn over deze ontwikkeling steeds kleiner.’

Samenwerking met ‘spanningen’

Niet alleen op de Universiteit Tilburg maken ze zich zorgen over deze ontwikkeling. Ook Lauren Gould, universitair docent aan de Universiteit Utrecht, ziet het

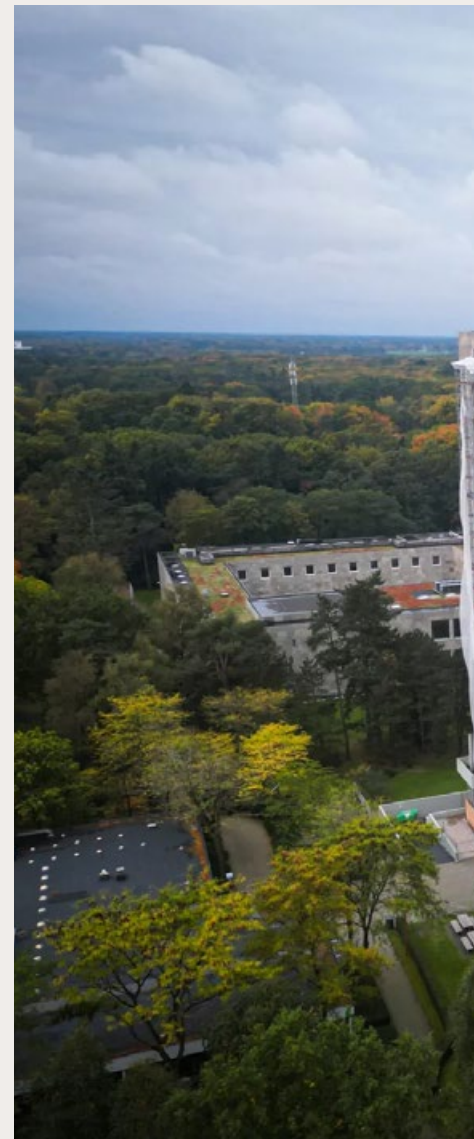
‘Deze onderzoeksopdracht brengt bepaalde spanningen met zich mee’

van het ministerie van Defensie waar. ‘Er staat nu weer een vacature online waarin gevraagd wordt om een universitair docent die banden onderhoudt met Defensie.’

‘Er is sprake van steeds meer verwevenheid. Een hoogleraar Cognitive Science en AI is in dienst bij Defensie, een bijzonder hoogleraar Theologie bij het leger. Door dit soort invloed van

gebeuren. Ze doet al jaren onderzoek naar het veranderende karakter van oorlogsvoering en welke vormen van legitimering en samenwerking daarbij komen kijken. Onlangs kreeg ze onderzoeksgeld om te kijken naar de rol van AI in oorlogsvoering in zowel Oekraïne als in Gaza, en de impact die dit heeft op burgerleed.

Het feit dat dit soort vragen

worden gesteld is goed en kan veel nuttige informatie opleveren voor Defensie, zegt ze. ‘Het is wel zaak dat het onderzoek onafhankelijk wordt uitgevoerd. Het ministerie van Defensie heeft een bepaalde doelstelling, het wil zichzelf beter maken in het voeren van oorlog. Als wetenschapper wil je juist kritisch kunnen onderzoeken of oorlog en de manier waarop we dat voeren de juiste manier is om complexe

de universiteit': weinig ruimte

UNIVERSITEIT TILBURG. BEED: DOOR RENSSM - EIGEN WERK, CCO, [HTTPS://COMMONS.WIKIMEDIA.ORG/W/INDEX.PHP?CURID=149731238](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=149731238)

politieke problemen op te lossen.'

Hoewel haar nieuwe project los staat van de overheid, doet ze ook onderzoek naar 20 jaar Nederlandse interventie in Afghanistan. 'Dit is een onderzoek van het NIOD, maar wordt mede-gefinancierd door de ministeries van Defensie, Buitenlandse Zaken en Justitie. 'Het is heel goed dat de overheid dit onderzoek uitbesteed aan een onafhankelijk onderzoeksinsti-

'De toenemende investeringen in defensie moeten gelegitimeerd worden'

tuut, maar ik snap heel goed wat Bot wil zeggen. Deze onderzoeksopdracht brengt, laat ik het zo maar zeggen, bepaalde spanningen met zich mee met betrekking tot open en breed toegankelijke wetenschap. Er zijn uiteenlopende belangen over wie de onderzoeksvragen mogen bepalen, wie wel en niet mogen werken aan het onderzoek, en wanneer en welke onderzoeksresultaten openbaar worden gemaakt. Hier moet je hele duidelijke afspraken over maken.'

Het zijn precies dit soort spanningen waar Bot en zijn collega's zich zorgen over maken in Tilburg; nuances die op het eerste gezicht niet opvallen, maar duiden op een afbreuk aan de onafhankelijkheid van de universiteit. 'Neem die vacaturetekst. Door te vragen om een kandidaat die banden kan onderhouden met defensie, zal er niet snel een kritische kandidaat worden geworven, zegt de docent. 'De positie van een bijzonder hoogleraar wordt niet direct beslist door een externe partij. Er is altijd een benoemings- en adviescommissie bij betrokken. Maar ik denk wel dat hier vaak sprake is van zelfcensuur. De universiteit wil de pot geld natuurlijk ook niet mislopen, vooral gezien de bezuinigingen.'

Meer voor defensie, minder voor onderwijs

Hoewel de oorspronkelijke bezuinigingen op het onderwijs inmiddels iets zijn bijgesteld, is er nog steeds fors minder geld voor onderwijs en onderzoek in de komende jaren. Daarentegen is er wel meer geld voor defensie. Volgens de Adviesraad voor Wetenschap, Technologie en Innovatie moeten partnerschappen met de defensiesector gezien worden als een kans om nieuwe financieringsbronnen aan te boren binnen de context van

bezuinigingen. 'In feite wordt er gezegd: defensie krijgt een hoop geld, doe dus maar onderzoek voor defensie', merkt Gould op.

De toenemende investeringen in defensie moeten vervolgens gelegitimeerd worden, gaat ze verder. 'Hiervoor moet je een groot dreigingsbeeld neerzetten. Het is heel interessant om te zien welke terminologie hiervoor wordt gebruikt. Op het moment gaat het weer veel over het hybride gevaar, een breed, vrij vaag begrip, waardoor er eigenlijk niet zo heel veel concrete voorbeelden worden gegeven, maar waarbij wel de noodklok wordt geluid. De universiteiten, verzekeringsmaatschappijen, pensioenfondsen, allemaal moeten ze investeren in die oorlogsmachine.'

NRC wijdde onlangs een artikel aan de oorlogsetoriek van Rutte. 'Dit soort mobiliserende toespraken gaan altijd over iets heel ernstigs dat kán gebeuren, maar misschien wel helemaal níét gebeurt', zegt communicatiewetenschapper Etienne Augé in het artikel. 'Als er dan vervolgens niets gebeurt, zegt de propagandist: maar goed dat ik heb gewaarschuwd. We waren voorbereid met – inmiddels – een veel groter leger en militair budget.'

'Als wetenschapper vind ik het heel zorgwekkend dat universiteiten klakkeloos en kritiekloos meegaan in dit narratief', zegt Bot. 'Dat narratief komt van de regering en van de wapenlobby en wordt gebruikt om mensen angst aan te jagen en achter die extra defensie-uitgaven te scharen. Begrijp me niet verkeerd, ik zou niet willen beweren dat Rusland geen bedreiging vormt voor Europa. Dat Europa zich weert tegen dreiging lijkt me verstandig, maar ik weet niet of daarvoor meer geld naar Defensie moet. Deze dreiging rechtvaardigt bovendien niet dat de universitei-

ten tot dependances van het ministerie van Defensie worden gemaakt. Een kritisch debat hierover wordt op deze manier binnen de universiteiten onmogelijk gemaakt.'

Universiteiten in Israël

De kritiek op de apathische houding van universiteiten gaat niet alleen over de dreiging van Rus-

ten een kampement waren begonnen op de campus, blijft een beslissing hierover echter op de lange baan schuiven, tot grote frustratie van veel docenten en studenten.

Een andere doorn in het oog van kritische academici aan de universiteit is de samenwerking met wapenfabrikant Thales. 'Thales werkt samen met Israël en is

parantie verschuldigd bij het aangaan van samenwerkingen met het militair-industriële complex', aldus de oproep aan de universiteit.

Meewerken aan de oorlog

Het gebruik van kennis of technologie in oorlogsgebied is een ingewikkelde discussie, weet Gould. 'Veel studenten willen niet meewerken aan het ontwikkelen van technologieën die gebruikt kunnen worden om te doden. Dit geldt ook voor veel startups. Tot nu toe was een patroon zichtbaar in deze discussie. Er werd dan gezegd dat de technologie nooit autonoom zou worden ingezet; wel ter surveillance maar niet om te doden. Hiermee wordt de discussie in de kiem gesmoord. Maar dan zie je bijvoorbeeld in Oekraïne dat die drones, eenmaal ontwikkeld, toch worden ingezet in de oorlog, want er is nu een dreigingsbeeld. Als die wapens er eenmaal zijn, dan is het heel moeilijk om dat terug te draaien.'

Volgens haar is de oplossing er juist onderzoek naar te blijven doen en de discussie wel te blijven voeren. 'Naar de manier waarop we oorlog voeren, de manier waarop we samenwerken en welke gevolgen dit heeft. Het onderzoek moet onafhankelijk worden gedaan, terwijl de discussie samen moet worden gevoerd.'

Volgens Bot is er binnen zijn universiteit weinig ruimte voor dit gesprek. Hij denkt dat dit komt door de samenwerking met defensie. 'Er zijn bij ons collega's die het gevoel hebben zich niet in het openbaar te kunnen uitspreken tegen deze samenwerking', vertelt hij. 'Er zijn natuurlijk ook mensen die daar helemaal geen probleem in zien. Het leger staat toch aan onze kant en beschermt ons toch? Maar dat vind ik ook wel zorgwekkend, want de universiteit is juist de plek van het kritische denken.' ●

'Uitgerekend dit bedrijf is betrokken bij een van de onderzoeksprojecten aan de universiteit'

land. Ook wat betreft de oorlog in Gaza zijn studenten en docenten kritisch over het gebrek aan reflectie op de samenwerking met Israelische universiteiten, waar de verwevenheid met de militaire industrie nog veel groter blijkt. Sommige universiteiten in het buitenland beperkten deze samenwerking al eerder. Een adviescommissie van de Universiteit Tilburg adviseerde vorige maand om de samenwerking op te schorten. De commissie van vier hoogleraren concludeerde dat er een 'onlosmakelijke band' bestaat tussen de partneruniversiteiten in Israël, de Israelische krijgsmacht en de Israelische wapenindustrie. Het College van Bestuur, dat de commissie in juni zelf had aangesteld nadat studen-

ten een belangrijke leverancier van surveillance-infrastructuur voor de uiterst dodelijke buitengrenzen van Europa', schrijven ze in het universiteitsblad. En uitgerekend dit bedrijf is betrokken bij een van de onderzoeksprojecten aan de universiteit. 'Samenwerkingen zoals deze staan haaks op de door de universiteit gekoesterde waarden van duurzaamheid, diversiteit en inclusie van de universiteit', aldus de Tilburgse academici.

'Veel collega's en studenten zijn diep toegewijd aan het niet bijdragen aan de ontwikkeling van kennis of technologieën die, direct of indirect, worden gebruikt om mensen te doden. De universiteit is haar medewerkers en studenten volledige trans-

KIRSTEN VAN DEN HUL

Hier een nieuwkomer, daar niet meer thuis

Liever heimwee dan Holland', zei de Nederlandse dichter Leo Vroman ooit, nadat hij was geëmigreerd naar de Verenigde Staten. Blijkbaar was Nederland missen beter dan er te zijn. Heimwee of niet, leven tussen twee landen levert in elk geval interessante inzichten op. 'Je bent eigenlijk altijd een observant', zei een vriend laatst. 'Hier ben je een nieuwkomer, daar ben je niet meer thuis.' Niet alleen zie je je nieuwe thuisland vaak scherper dan mensen die er zijn geboren en getogen, maar ook je moederland krijgt vaak een andere dimensie als je er niet meer woont.

Zo werd ik zelf pas echt Nederlander toen ik er weg was. Ik heb nog nooit zo vurig verlangd naar pindakaas, drop en een bruine boterham met kaas als toen ik in Tunesië woonde. Nieuws over de Oranjes, het Nederlands Elftal en zelfs het Nederlandse weerbericht volgde ik er op de voet. Maar ook andere dingen miste ik ineens met een verrassende intensiteit, zoals een bushalte met vertrektijden, de geur van herfstbladeren tijdens een boswandeling, of de vanzelfsprekendheid van verwarming als het koud is in huis.

'In het vliegtuig op weg naar Egypte valt op dat iedereen er op zijn paasbest uitziet'

Mijn man, die al weer jaren geleden de Middellandse Zeekust van Alexandrië verruilde voor de Noordzeekust van Den Haag, beleeft hier ondertussen precies hetzelfde. Geen wedstrijd van Mohamed Salah die hij mist, de Egyptische voetbalcompetitie volgt hij op de voet, hij heeft zelfs kookles van zijn zus en moeder gekregen om hier zijn geliefde *koshary* (Egyptische streetfood met rijst, pasta en linzen) en *molokhia* (een soort stevige spinaziesoep) te kunnen maken. Want ook hij mist 'thuis' met een onvermoede heftigheid. Een potje backgammon bij het café op de hoek. Een praatje met de buurjongen met wie je vanaf de kleuterschool bevriend was. Een winterwandeling langs

de corniche, zonder jas.

Maar misschien nog wel intenser dan heimwee is het langverwachte bezoek aan de Heimat. Het is eindelijk zover, de reis die vorig jaar al is geboekt. Het helpt tegen heimwee, iets te hebben om naar uit te kijken, als de zon zich wekenlang niet laat zien. Al maanden van tevoren beginnen de eerste voorbereidingen. Terwijl in Egypte het menu wordt besproken, recepten worden uitgetoet en plannen voor uitstapjes worden gemaakt, worden hier de kadootjes met grote zorg uitgekozen. Een stijltang voor de nichtjes, een sjaal voor moeder, een trui voor de broers. Je kan immers niet met lege handen verschijnen in het moederland. Want laten

zien dat het goed met je gaat, dat hoort erbij, als je terug gaat naar huis.

Ik ken verhalen van een Nederlands-Pools gezin, dat op vakantie vlak voor de grens in Duitsland een dikke Mercedes huurde om maar goed voor de dag te komen. Ook in het vliegtuig op weg naar Egypte valt op dat iedereen er op zijn paasbest uitziet. Je pikt ze er zo uit, tussen de toeristen en zakenreizigers, de mensen die ook op weg zijn naar hun familie. Grote tassen vol kadootjes, koffers vol kaas, koffie en kleding. In Tunesië hebben ze zelfs een uitdrukking voor Frans-Tunesische vakantiegangers. '*Les chez-nous-là-bas*', de 'daarginds bij ons' mensen. Om de zoveel zinnen valt immers wel weer een vergelijking met daar, waar het gras groener is, de huizen groter, de winkels voller, de croissants vetter.

Ons bezoek aan het (schoon) moederland komt inmiddels gelukkig steeds dichterbij. Nog één keer lopen mijn man en ik de lijst met kadootjes af. Hebben we alles? Zijn we niemand vergeten? Mijn man pakt een trui die voor mijn zwager bestemd was van de stapel, met het prijskaartje er nog aan. 'Deze nemen we maar niet mee', zegt hij na nadere inspectie. 'Kijk maar: *Made in Egypte*.' •

‘De schuldenindustrie is gewoon

Het is absurd dat bedrijven geld kunnen verdienen aan mensen met schulden, vindt Sarah Reitema (PvdA). Onlangs werd ze verkozen tot beste raadslid van Rotterdam in 2024. ‘Dit is een erkenning van de strijd van al die mensen die ik vertegenwoordig.’

● MAJORIE VAN LEIJEN

Reitema heeft een groot scala aan portefeuilles: armoedebestrijding, schuldhulpverlening, veiligheid, digitalisering, digitale inclusie, onderwijs en het Nationaal Programma Rotterdam Zuid. Maar er is een rode draad in haar werk, vindt ze, namelijk dat iemands waarde niet bepaald mag worden door financiële status.

Ze stelt dan ook fundamentele vragen over hoe het komt dat mensen in armoede belanden. Ze legt er daags nadat ze de Rotterdamse prijs won aan de telefoon een paar voor aan de *Kanttekening*: ‘Waarom hebben mensen schulden? Waarom hebben mensen een betalingsachterstand? Waarom leven we in een samenleving waar we koste wat het kost kaal geplukt moeten worden? Wat ligt daaraan ten grondslag?’

Reitema heeft ook antwoorden. Volgens haar zijn veel problemen verbonden aan de kapitalistische samenleving waarin we leven. En niet alleen de schulden zelf, maar ook de schuldenindustrie komt voort uit deze samenleving. Want bewindvoerders hebben een winst oogmerk en hebben er dus belang bij om zo lang mogelijk te doen over het oplossen van iemands schuld, stelt ze. ‘Het is gewoon een verdienmodel.’

Mensen met schulden

Laatst publiceerde het Centraal Bureau voor de Statistiek nieuwe cijfers over het aantal mensen met een betaalachterstand op 1 januari 2025. Het gaat om 210 duizend

mensen, die een totaal 300 miljoen euro aan achterstanden hebben. Dit is een toename van 10 procent vergeleken met twee jaar geleden.

De gemeenten krijgen geld vanuit het rijk om mensen met schulden hulp te bieden. ‘Daartoe zijn ze verplicht. Maar hier zit ontzettend veel werk in en er zijn heel veel ambtenaren voor nodig. Want dat is de schaduwkant: gemeenten zijn helemaal niet ingericht op het uitvoeren van dit soort operaties, waardoor ze inefficiënt werken. Gemeenten zijn dus vaak eigenlijk wel blij dat er ook vanuit de markt hulp geboden wordt’, legt ze uit.

En dus is er een bloeiende

len.’

‘Bewindvoering voor mensen met schuld bestaat sinds 2014’, legt Reitema uit. ‘Er bestond eerder al een vorm van bewindvoering voor mensen die geestelijk niet in staat zijn om over hun eigen financiën te beschikken. Dat heet toestandbewind. In 2014 werd de wet veranderd en konden mensen met problematische schulden ook onder bewind worden gesteld. Bovendien zijn de tarieven hoger dan met toestandbewind. In de jaren erna zag je dan ook een explosieve groei van bedrijven die deze diensten gingen aanbieden.’

dan kwaliteit. De nadruk ligt eerder op meer cliënten en langer onder bewind, dan het oplossen van het probleem. Voor elke nieuwe zaak vragen ze bovendien opstartkosten. Soms zie je dat bedrijven klanten van elkaar overkopen, om zo meer geld binnen te halen.’

Daarnaast zijn er ook malafide bedrijven die echt niet deugen, vertelt het raadslid. ‘Dit zijn bedrijven die opzettelijk fraude plegen, bijvoorbeeld door geld te verduisteren. Hoewel de gemeente Rotterdam een Convenant Bewindvoering heeft waarin staat met welke bedrijven ze samenwerkt, komt het voor dat er onder deze partners malafide bedrijven zitten. Vorig jaar is er nog een bedrijf veroordeeld door de rechter, zonder dat de gemeente daarvan op de hoogte was, omdat die had verzuimd dit bedrijf tussentijds te controleren.’

Politieke druk

Het zijn dit soort problemen waar haar partij continu vragen over stelt en moties over indient. ‘De gemeente lijkt geen kritiek te durven of willen uiten op de schuldenindustrie en blijft zich verschuilen achter ‘goede’ lijsten van bewindvoerderskantoren’, schrijft Reitema aan het college in juli.

‘We hebben vanaf de eerste dag dat we in het college zaten kritiek geuit’, vertelt ze. ‘Het gaat niet eens alleen om malafide partners. Het gaat veel verder dan dat. Ik vraag me af of bewindvoering op grond van problematische schulden überhaupt zou moeten bestaan. Het idee van bewindvoering is dat je iets van iemand overneemt omdat die persoon het niet kan overzien. En op het moment dat mensen in een schuldhulpverleningstraject zitten, zijn de schul-

‘Gemeenten zijn vaak eigenlijk wel blij dat er ook vanuit de markt hulp geboden wordt’

industrie van bewindvoerders: bedrijven die mensen met schulden helpen om deze af te lossen, terwijl de volledige financiële autonomie van deze mensen is overdragen via de rechter. Reitema: ‘Deze bedrijven adverteren dat ze het sneller kunnen dan de gemeente. Dat ze je kunnen helpen. Ze doen actief marketing om te zorgen dat je voor hen kiest. Mensen die in een lastige situatie zitten, weten misschien niet dat ze ook bij de gemeente terecht kunnen en komen zo onnodig bij schuldenbedrijven terecht. Maar eigenlijk is bewindvoering een uiterst middel voor extreme geval-

Malafide

Wat is het probleem, zou je kunnen denken. De markt vult immers de tekortkomingen van de gemeente aan. En dat klopt in zekere zin, want er zijn ook heel veel goede bewindvoerders die oprecht het beste voor hebben met hun klanten, ziet Reitema. ‘Deze sociale ondernemers hebben we ook nodig.’

Maar bewindvoerders hebben uiteindelijk een winst oogmerk, waardoor ze baat hebben bij goede klandizie. ‘Ze verdienen meer naarmate ze meer cliënten hebben. Daarom is kwantiteit voor sommige bedrijven belangrijker

een verdienmodel'

BEELD?

den eigenlijk juist wel weer te overzien. Dan is er eigenlijk geen grondslag meer voor schuldenbewind.'

Er zijn volgens Reitema veel andere manieren om mensen met een schuld te helpen, zoals bijvoorbeeld budgetbeheer. 'In Tilburg beslist de gemeente samen met de persoon welke hulpverlening geschikt is. Daar wordt bewindvoering alleen ingezet als een persoon het echt niet alleen kan. Het is gewoon een heel zwaar middel, je raakt financieel gehandicapt. En je betaalt hier geld voor, waarvoor je weliswaar een bijzondere uitkering kunt krijgen, maar dat kost de maatschappij dus eigenlijk geld.'

Kleine stapjes vooruit

Ondanks de politieke druk die zij en haar partijgenoten uitoefenen, is de vooruitgang ondermaats, verzucht het raadslid. 'Een veel gehoord argument is dat mensen met schulden niet naar de gemeente toe komen voor hulp, omdat ze die niet vertrouwen. Daar

moet dus wat aan gedaan worden. Mensen moeten weten dat je bij de gemeente kunt aankloppen als je in de problemen zit. Daarvoor moet de gemeente naast haar inwoners gaan staan.'

Toch zegt Reitema niet al te star te zijn in de opvatting dat deze taak per se bij de gemeente ligt. 'Er zijn ook andere oplossingen en soms verschillen die per gemeente. Ook dragen bewindvoerders zelf ideeën aan om de kwaliteit van

schuldhulpverlening te verbeteren. Een bedrijf waarmee we veel praten heeft zich onlangs laten omvormen tot stichting. Een stichting heeft geen winstoogmerk, waardoor die dus meer zal inzetten op het helpen van de persoon met schuld. Dat vind ik een mooi alternatief.'

Daarnaast heeft Reitema het Meldpunt Bewindvoering opgericht, waar mensen die vragen of twijfels hebben over een bewind-

voerder melding kunnen doen. 'Iemand die in de schulden belandt, wordt niet opeens een expert. Mensen weten niet altijd bij wie ze met hun twijfels terecht kunnen. Ze worden soms echt van het kastje naar de muur gestuurd en veel instanties zijn voor hun gevoel niet laagdrempelig genoeg. Je stapt niet zomaar naar de rechtbank om te vragen waar je recht op hebt.'

Het zijn kleine stapjes vooruit, maar Reitema is positief. 'Wat we in ieder geval hebben bereikt, is dat er nu in Rotterdam erkenning is voor het feit dat er een schuldenindustrie bestaat. Ook worden er stappen gezet voor een belangenvereniging voor mensen onder bewind. We zijn in contact met verschillende mensen en bedrijven die het goed willen doen en dat is al een mooie ontwikkeling. Want er wordt altijd heel veel gedaan om de markt te beschermen, maar er bestaat maar weinig om de mensen die schulden hebben te beschermen. Mens boven markt, in plaats van andersom.' ●

Verontwaardiging over onthulling PVV-p Koranbezit en moskeebezoek strafbaar t

Laatst liep NSC-leider Pieter Omtzigt geëmotioneerd weg bij een interview bij Rick Nieman op WNL op Zondag op NPO1. Maar in ditzelfde interview vertelde Omtzigt ook dat de PVV tijdens de coalitieonderhandelingen had voorgesteld om het bezit van de Koran en het bezoeken van de moskee te verbieden. Op deze 'misdaden' zou vijf jaar gevangenisstraf moeten staan.

Omtzigt zei tegen Nieman dat de coalitieonderhandeling tussen PVV, VVD, NSC en BBB 'best stroef' verliepen. 'Het ging soms over heel heftige dingen.' Als voorbeeld noemde Omtzigt het extremistische voorstel van de PVV om de Koran te verbieden. 'We hadden te maken met een partij die wetsvoorstellen ingediend had, die het bijvoorbeeld strafbaar maakten om een Koran te bezitten en daar vijf jaar gevangenisstraf op zetten. (...) Ook wilde de PVV dat op het bezoeken van de moskee vijf jaar gevangenisstraf zou komen te staan.'

Op social media leidden deze onthullingen van Omtzigt tot een storm van verontwaardiging. 'Ik viel echt van mijn stoel van de schrik toen ik onderstaand fragment beluisterde/bekeek', schreef onderzoeksjournalist Siem Eikelenboom (*Het Financi-*

ele Dagblad, Follow the Money) op Blue Sky. 'De PVV mensen, is louter giftige drek.' Een andere Blue Sky-gebruiker vindt dit ook: 'Gevangenisstraf voor het bezit van de Koran. Wat een stel fascisten toch bij de PVV.'

Maar behalve op de PVV is er ook kritiek op NSC, die toch met de PVV bleef onderhandelen. CDA-watcher P.G. Kroeger vindt dit interview het zoveelste bewijs dat Omtzigt niet deugt: 'En dan ga je daarna gewoon door met babbelen over de rechtsstaat. Hoe verblind kun je zijn?', zo schrijft hij op BlueSky. De Leidse historica Nadia Bouras trekt dezelfde conclusie op X: 'En toch is Omtzigt in zee gegaan met Wilders en vormt hij nu een regering met de PVV. Dit zegt meer over het gebrekkige morele kompas van de NSC dan over de PVV.'

BBB-leider Caroline van der Plas

vindt alle commotie maar overdreven. 'Even for the record: Verbod op bezit van Koran is nooit 'op tafel' geweest bij de onderhandelingen. Dit was een wetsvoorstel van jaren geleden waar nooit wat mee is gedaan. Tijdens de eerste dag van onderhandelingen op de Zwaluwenberg is het wetsvoorstel ingetrokken door Geert Wilders.' Kritische X-gebruikers onderschrijven deze lezing niet. 'Het werd ingetrokken dus was wel op tafel'.

D66-Kamerlid Mpanzu Bamenga vindt het voorstel om bezitters van een Koran te bestraffen met vijf jaar gevangenisstraf 'bizar en discriminerend', zo vertelt hij *de Kanttekening*. 'We zaten niet aan de onderhandelingstafel, dus ik kan moeilijk meepraten over wat wel en wat niet is gebeurd. Maar zo'n plan zelf is bizar en discriminerend. Dat had nooit op tafel mogen komen.'

Het heeft geen plek in Nederland, hoort niet bij Nederland. Ik kan hier heel veel woorden aan wijden, maar dit plan staat niet voor wat Nederland is. Nederland is een plek waar iedereen zichzelf kan zijn, waar iedereen vrij is. Het is niet een plek waar we andere mensen marginaliseren en reduceren tot hun achtergrond, huidskleur of religie. Dat is niet wat wij doen. Een partij die zo'n plan voorstelt plaatst zichzelf buiten de rechtsstaat.'

Duitsland: CDU wil 'asielstop' en sluit samenwerking met AfD

CDU-LEIDER FRIEDRICH MERZ (R) EN DE PARLEMENTAIRE FRACTIELEIDER VAN DE BEIERSE CSU ALEXANDER DOBRINDT SPREKEN MET DE PERS. BEELD: ODD ANDERSEN/AFP

De Duitse politieke partij CDU steekt de Rubicon over. Een politieke samenwerking met de extreemrechtse partij Alternative für Deutschland op het gebied van migratie wordt niet meer uitgesloten, meldt NOS.

Dit markeert een breuk met de naoorlogse politieke cultuur in Duitsland, waarin het ondenkbaar was dat de meer gevestigde partijen met de AfD zouden samenwerken.

Het CDU stelt een pakket maatregelen voor dat in de praktijk neerkomt op een 'asielstop', met maatregelen zoals grenscontroles, een inreisverbod voor illegale asielzoekers en meer bevoegdheden voor de veilig-

heidsdiensten. Om dit voorstel door de Bondsdag te krijgen, heeft het CDU de steun nodig van de AfD, wat inhoudt dat de zogenaamde 'brandmuur' tussen het CDU en de AfD doorbroken wordt.

'Ik ben er klaar mee, dat we niet het goede doen, alleen maar omdat de verkeerde mensen het ook goed vinden', zegt de conservatieve CDU-leider Friedrich Merz. Het is een politieke strategie die de steun krijgt van zowel

lannen om e stellen

NSC-LEIDER PIETER OMTZIGT TE GAST BIJ WNL OP ZONDAG. BEELD: YOUTUBE/WNL

Er zijn ook social mediagebruikers die kritiek hebben op de media, die inzoomen op het weglopen van Omtzigt, niet op de extreme voorstellen van de PVV. 'Hét nieuws uit het interview is dat we nog een meer fascistische regering hebben dan we al dachten, niet dat Omtzigt van slag is', schrijft een Blue Sky-gebruiker geïrriteerd over het bericht op RTL Nieuws. Een andere gebruiker beaamt dit: 'RTL nieuws is eigenlijk RTL Boulevard. Het echte nieuws wordt niet gebracht.' •

niet langer uit

de AfD als andere partijen, zoals de FDP en BSW, die samen met het CDU de meerderheid in de Bondsdag kunnen vormen.

De omslag van het CDU komt nadat Duitsland verbijsterd was door het nieuws dat een man een kleutergroep aanviel met een keukenmes in de Beierse stad Aschaffenburg, waar de politie een 28-jarige Afghaanse man arresteerde, schrijft nieuwsdienst AFP.

De aanvaller doodde een tweejarige Marokkaanse jongen en een Duitse man die de peuters probeerde te beschermen, en verwondde nog drie mensen, waaronder een ander tweejarig kind. •

Op deze pagina's brengt de Kanttekening nieuws in eenvoudig Nederlands, gevolgd door een interview met een nieuwe Nederlander. Zo willen we toegankelijk zijn voor mensen met een migratieachtergrond die de taal nog niet goed beheersen. •

Stephen wandelt langs alle provinciehoofdsteden voor kankerbestrijding in Suriname

Sportinstructeur en fervent wandelaar Stephen Brug wil 250.000 euro ophalen voor kankerbestrijding in Suriname. Hiervoor wil hij in juli een lange tocht door Nederland maken van 1030 kilometer, die hem brengt langs alle provinciehoofdsteden.

BEELD: STEPHEN BRUG

'Mijn tour start ik op 3 juli in Leeuwarden, ik hoop die op 28 juli af te sluiten in Middelburg', vertelt hij aan de Kanttekening. 'Ik ben de enige die de hele afstand gaat lopen, maar mensen die deze actie ondersteunen kunnen zich onderweg aansluiten in hun eentje of als groep of vereniging en een stuk meewandelen. In totaal doen er nu al 150 mensen mee. Elke dag lopen in totaal vier mensen de route van

de dag, waaronder ik natuurlijk.'

Naast de twaalf provinciehoofdsteden doet Brug ook Amsterdam, Rotterdam en Nijmegen aan en zal hij alle vijftien burgemeesters de hand schudden. Hij wandelt langs het slavernijmonument in de hoofdstad en loopt – uiteraard – ook over de Erasmusbrug. Verder doet Brug mee aan de Nijmeegse Vierdaagse en gaat 120 kilometer van de tour door België. Dat de totale afstand geen duizend kilometer is maar

dertig kilometer langer, komt omdat Brug ook langs het Pieterpad wil lopen, een kleine omweg, en het Koningin Wilhelminabos meeneemt. Hij loopt bovendien langs Paleis Huis ten Bosch, het woonpaleis van koning Willem-Alexander en zijn gezin. •

AfD verspreidt terugkeertickets onder Duitsers met migratieachtergrond

In Duitsland is ophef ontstaan over zogenoemde deportatietickets, ofwel terugkeertickets van de extreemrechtse partij Alternative für Deutschland (AfD) die als verkiezingsflyers zijn verspreid. In de brievenbussen van Duitsers met een migratieachtergrond in de stad Karlsruhe zou een enkeltje naar hun 'eigen' thuisland zijn bezorgd, zo meldt de Duitse nieuwzender Welt.

De Duitse politie is een onderzoek gestart naar de flyers die eruit zien als vliegtickets. De datum van de vliegreis is 23 februari, oftewel de dag van de Bondsdagverkiezingen in Duitsland. Op het ticket staat: 'Van: Duitsland – Naar: Veilig land van herkomst'. Verder staan er er teksten op de flyer, zoals 'Alleen remigratie kan Duitsland nog redden' en 'Het is ook thuis fijn'.

AfD ontkent niet dat zij achter de haatactie zit. Het zou bij de afdeling Karlsruhe vandaan komen. De politieke partij Die Linke heeft aangifte gedaan wegens 'bedreiging en het aanzetten tot haat', naast het politieonderzoek dat al gaande is.

Er zouden zo'n 30.000 exemplaren zijn verspreid. Die Linke beschouwt dat als 30.000 haatacties en bedreigingen richting Duitsers met een migratieachtergrond. AfD ontkent dit en zegt tegen Welt dat de flyer gericht is aan kiezers.

Voor Sahra Mirow, deelstaatsvoorzitter van Die Linke in Baden-Württemberg, laat de AfD met deze actie 'haar ware gezicht' zien. 'Het verdeelt onze samenleving en verspreidt haat en onrust', aldus Mirow. •

ALICE WEIDEL, LEIDER VAN DE EXTREEMRECHTSE DUITSE PARTIJ ALTERNATIVE FÜR DEUTSCHLAND (AFD), SPREEKT TIJDENS EEN PARTIJCONGRES OP 11 JANUARI. BEELD: JENS SCHLÜTTER/AFP

‘Wie kan een Tesla betalen?’ De voors en tegens van een boyc

Techmiljardairs als Elon Musk en Mark Zuckerberg krijgen steeds meer invloed op onze levens. Kunnen wij daar zelf paal en perk aan stellen? Bijvoorbeeld door niet meer in een Tesla te rijden, van sociale media af te gaan en niet mee te doen aan de Trumpcoin-hype? Het vaste panel van *de Kanttekening* spreekt zich uit.

LON MUSK BRENGT ZIJN OMSTREDEN GROET. BEELD: STILL BBC

Ruben Arnhem,
wijkraadslid

‘In hoeverre werken boycotts nou echt? Laatst vonden sommige mensen het nodig om Starbucks te boycotten. Hierdoor daalden de aandelen van de koffiezaak heel even. Een ideaal moment voor mij, als aandeelhouder, om voor een habbekrats nog meer aandelen Starbucks te kopen. Nu is de boycot voorbij en stijgt de omzet van Starbucks weer als een raket, omdat het volk graag dure hippe koffie drinkt. Een Tesla heb ik niet, jammer

genoeg ook geen Tesla-aandelen. Trumpcoins ook niet, maar wel een X-account. Ik zou niet weten waarom ik dat zou moeten opgeven. Politici als Trump, Milei uit Argentinië en Kickl uit Oostenrijk zijn democratisch gekozen, omdat de bevolking een andere koers wil. Zij nemen voor de invulling van hun kabinet mensen uit hun bubbel mee en dat zijn vaak big dick energy-figures. Tja, wat is daar eigenlijk mis mee?’ •

‘Nu is de boycot voorbij en stijgt de omzet van Starbucks weer als een raket, omdat het volk graag dure hippe koffie drinkt’

ot van techmiljardairs

Jakob de Jonge,
kunstenaar

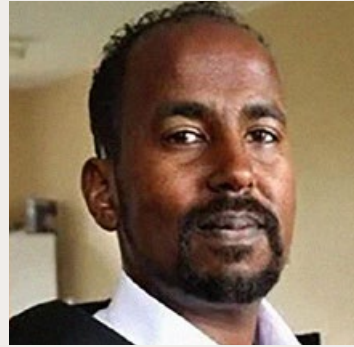
'Boycots van techmiljardairs lijken me een goede zaak, maar ik denk niet dat het een grote verandering teweeg zal brengen. Waar we echt naartoe moeten, is wetgeving die niet alleen techmiljardairs, maar ook alle superrijken aanpakt die hun geld verdienen op een manier die niets produceert, maar wel andere mensen armer maakt. De één procent. Denk aan huisjesmelkers, banken en investeringsmaatschappijen, hypotheekverstrekkers, monopolisten, energiegiganten, verzekeraars, grote aandeelhouders, noem maar op. Geld verdienen zonder daadwerkelijk een relevante dienst of product te leveren en het parasiteren op mensen die wél werken voor hun inkomen, zou op termijn afgeschaft moeten worden.

Het neofeodale systeem waarbij een zeer kleine groep mensen de volledige economie en een groot deel van de politiek naar zijn hand kan zetten, is zeer destructief voor de maatschappij. Jij en ik – gewone arbeiders – en de planeet betalen er uiteindelijk de prijs voor. Zulke oligarchieën hebben hun onrechtmatige rijkdom niet in een dag opgebouwd, het zijn immens machtige systemen. We moeten ze eerst goed doorgronden en vervolgens democratische wetgeving erop loslaten

'Jij en ik – gewone arbeiders – en de planeet betalen er uiteindelijk de prijs voor'

om te voorkomen dat de gehele democratie wordt gecorrumpeerd. Het zijn deze oligarchen die blijven investeren in destructieve oliewinning, uitbuiting van arbeiders, plundering van grondstoffen, wapenproductie en genocide.

Het is tijd voor een nieuw bewustzijn, waar op objectieve wijze wordt gekeken naar waar onze problemen liggen: mijns inziens liggen die bij de corruptie van het democratische bestel door de belangen van de oligarchie, het grootkapitaal. Elon Musk is onderdeel van dit verschijnsel, maar hij niet alleen. Laten we het hele verschijnsel van oligarchie neofeodalisme proberen te begrijpen en te ontmantelen.' •

Ahmed Abdillahi,
postbezorger

'Het is belangrijk om maatregelen te nemen, want op den duur verliezen we onze vrijheid. De oligarchie van de techbazen lijkt op de enorme macht die oliebaronnen in de negentiende eeuw in Amerika hadden. Zij konden in vele sectoren kartelafspraken maken en de show runnen. Uiteindelijk heeft de Amerikaanse overheid ingegrepen en met regulerende wetgeving al die megabedrijven in stukjes geknipt. Tot het neoliberale tijdperk van Ronald Reagan was de ongelijkheid min of meer onder controle, daarna ging het door

'En weigert een platform om de wet te handhaven, dan zullen er sancties moeten volgen. Begin maar met miljarden geldboetes aan X.'

tot rellen kan leiden. Kijk wat er afgelopen zomer in Engeland is gebeurd. Een haataccount als RadioGenoa, dat bewust desinformatie verspreidt, met rellen tegen migranten tot gevolg, zet aan tot geweld en was in een normaal functionerend systeem al lang verboden. Je laat ook

'Je laat ook geen dronkenlappen rijden op snelwegen, toch?'

privatiseringen de verkeerde kant op.

Overheden in Europa moeten echt ingrijpen en de invloed van techmiljardairs indammen. Het begint echt gevaarlijk te worden met nepnieuws dat bijvoorbeeld

geen dronkenlappen rijden op snelwegen, toch? En weigert een platform om de wet te handhaven, dan zullen er sancties moeten volgen tegen de overtreder van de wet. Begin maar met miljarden geldboetes aan X.' •

Ayala Levinger,
softwareontwikkelaar

‘Ik vind de vraag of we aan een boycot van techmiljardairs moeten meedoen, een rare vraag. Ten eerste, is er wel een *call* voor boycot? Door wie? En aan wie? Worden bedrijven verzocht om geen Amazon Web Services meer te gebruiken? Of worden alleen gewone burgers gevraagd om te boycotten om iets te bewijzen, waardoor groepen weer tegen elkaar worden opgezet? Ten tweede, wie kan Tesla boycotten? Wie kan een Tesla betalen? Ik niet. Ik zit niet op X, maar ik gebruik wel producten van Google en Meta. Foute bedrijven, niet omdat hun ceo een miljardair is, maar omdat ze nepnieuws en nepwetenschap verspreiden. En bovendien manipuleren zij de politiek, leggen ze censuur op aan progressieve ideeën – zoals het inmiddels blijkbaar ‘progress-

‘Wie kan Tesla boycotten? Wie kan een Tesla betalen? Ik niet’

sieve’ idee dat genocide slecht is – en ontwikkelen ze kwaadaardige *artificial intelligence*. Het is niet zo dat miljardairs gehaat worden wegens jaloezie of iets dergelijks. Maar de enige juiste vraag is: waarom betalen deze bedrijven en deze miljardairs niet een *fair share* aan belastingen?’ ●

Mostafa Hilali,
militair

‘De wereld staat in brand, helaas. En ik weet niet of een boycot echt gaat helpen. Het klinkt allemaal heel stoer: we gaan met z’n allen Tesla boycotten. Maar wie van ons heeft een Tesla? De hoeveelheden cash waar deze lui op zitten – 400 miljard euro in het geval van Musk – is gigantisch. Zij liggen echt niet wakker van een boycot in Nederland. Het gebruik van sociale media vind ik wel een andere zaak, omdat X inmiddels aantoonbaar schadelijke narratieven verspreidt, waaronder extreemrechtse theorieën. Daar hebben we echt last van. Om te vergelijken: zou je echt zo dom zijn om een abonnement te nemen op een maandblad, waarin je dag in dag uit wordt uitgescholden? Je versterkt deze platforms door posts te delen en door zelf te posten omdat je likes wilt. Ook

‘Zou je echt zo dom zijn om een abonnement te nemen op een maandblad, waarin je dag in dag uit wordt uitgescholden?’

als je het bedoelt als tegengeluid. Door de algoritmes faciliteer je uiteindelijk je eigen ondergang, want de eigenaar is extreemrechts en bevoordeelt extreemrechtse ophitsers. Dus hup van X af, waar ik overigens zelf nooit op heb gezeten. Waar we echt wat aan hebben is proactief zijn, voornamelijk tijdens verkiezingen. We moeten massaal gaan stemmen, anders neemt extreemrechts de boel over. Wat betreft de trumpcoin? Ga dan liever naar een casino, dan hou je er nog een gezellige avond uit aan over.’ ●

Dimple Sokartara,
communicatieadviseur

‘De afgelopen anderhalf jaar hebben we gezien wat de kracht van een boycot is. Denk aan de dalende aandelen van McDonalds en Starbucks. Het is zeker effectief om een boycot uit te voeren jegens onethische bedrijven. Aan de andere kant, is volledig van X afgaan een lastige kwestie omdat je zo een platform achterlaat waar extreemrechts allerlei vuur kan spuwen, zonder dat we ervan weten. Het lijkt me voor journalisten en onderzoekers daarom waardevol om het wel in de gaten te blijven houden.

De trumpcoin-hype klinkt als een kans om snel geld te verdienen aan de rariteiten van een veroordeelde crimineel. Daarover zou je kunnen zeggen: *don't hate the player, hate the game*. Je moet jezelf dan afvragen of het koosjer is om op die manier je geld te verdienen. Ik begrijp dat mensen hierop willen inspelen, maar het in stand houden van deze onethische bedrijven, hypes en platformen creëert meer ruimte voor kapitalistische spelletjes, wat erg gevaarlijk kan zijn.’ ●

‘Volledig van X afgaan is een lastige kwestie, omdat je zo een platform achterlaat waar extreemrechts allerlei vuur kan spuwen’

LODY VAN DE KAMP

Rabbin en publicist.

Mijn vader sprak niet over Auschwitz. Ik zal het voor hem doen

Maar hoe was dat nou, het onderduiden? Drie jaar! Dat moet toch heel erg zijn geweest? 'Ach, mama wuift de angst van haar dochttertje en zoontje weg, 'zo erg was dat helemaal niet. Papa heeft het erg gehad. Hij zat in het kamp!'

Vragend kijken wij onze vader aan. 'Ook dat viel best mee. Zo hard hoefde ik me niet in te spannen. Ik zat in de groentetuin van het kamp. En als je daar aan het werk was gezet, had je in ieder geval nog wel eens wat extra te eten. Een wortel, een knol of een stuk kool. En dat kon je dan weer ruilen voor een stuk brood of een paar sigaretten. Dus zo erg was het niet.'

Met deze korte mededelingen moesten wij, kinderen van een vader die jaren in een concentratiekamp had gezeten en van een moeder die drie jaar op talloze adressen zat ondergedoken, het doen.

Wilden onze ouders ons niet vertellen hoe vreselijk het allemaal was geweest? Wilden ze hun kleine kinderen sparen? Dat is wel iets wat ik als klein jochie vaak dacht. Jaren later begreep ik dat er

veel meer speelde.

Het was niet zo dat onze ouders niets wilden vertellen. Met onze vragen kwamen we er steeds meer achter dat zij er niet over konden spreken. De pijn, de angsten en de verschrikkingen waren ook jaren na die oorlog nog steeds niet te beschrijven. En niet uit te leggen. Zwijgen was het enige wat hen dan overbleef.

'Werken in de groentetuin van Auschwitz, ik had wel eens wat extra te eten...'

Het eerste kamp

De trein, die twee dagen eerder uit Westerbork vertrok, komt piepend tot stilstand. Een klein goederenstationnetje en wat huisjes op de achtergrond zijn het enige wat in de omgeving zichtbaar is. De deuren van de wagons worden opengegooid. Jongens die er niet te jong uitzien en mannen die niet te oud zijn, worden de trein uitge-slagen.

En zo zit mijn vader met zijn handen in zijn nek gevouwen op de keien voor het station, samen met honderden lotgenoten. Vrachtauto's komen het terrein op rijden. Opgejaagd door soldaten met hun geweren, blaffende honden en de nodige klappen beklimmen de mannen de vrachtwagens. Vader is op weg naar zijn eerste

kamp, waarvan hij later hoort dat het de naam Sint Annaberg draagt. Niet veel later volgt alweer een nieuwe bestemming: Kamp Oderthal. Uiteindelijk eindigt voorlopig zijn reis in Gleiwitz-II. Dit blijkt een van de vele satellietkampen van Auschwitz te zijn.

Kamp Gleiwitz-II is, als vader daar aankomt, nog gedeeltelijk in aanbouw. Van het verhaal over 'werken in de groentetuin' blijkt vooral nog geen sprake te zijn. Nieuwe barakken moeten worden gebouwd. Het is november 1942. In de kou van de Poolse winter, eerst in de ochtend voor dag en dauw het appel. Dan de hele lange dag 'de Baustelle' op. Opgejaagd door de beulen en de bewakers. Wanneer het eindelijk donker wordt, opnieuw appel. Voordat vader zijn brits mag delen met de anderen om die nacht een beetje door te komen, krijgt hij soms een homp brood. Andere dagen alleen maar een kom waterige koolsoep. Te weinig om de maag te vullen na de zware dag, maar iets anders is er niet. De wortel of de knol uit vaders verhaal over de groentetuin zijn nog helemaal niet in zicht.

Eindelijk hebben alle nieuwe gevangenen een dak boven hun hoofd. De barakken zijn klaar. De ervaring van de barakkenbouw

komt vader goed van pas. Zijn werk wordt nu uitgebreid naar de in aanbouw zijnde fabriekshallen. Immense betonnen skeletten worden afgebouwd tot torenhoge fabriekshallen. De roet- en cementfabrieken moeten zo snel mogelijk klaar zijn. De constante stroom van nieuwe gevangenen, krijgsgevangenen en Joden uit alle delen van Europa zorgt voor een groot arbeidersarsenaal.

Vader overleeft de dwangarbeid op de 'Baustelle'. Anders dan veel van zijn maten. De ontberingen door hongers, ziekte, onbeschrijfelijk geweld en wat wordt beschreven als bedrijfsongevallen worden hen vaak te veel.

De oorlogsindustrie binnen de omheining van Gleiwitz-II begint te draaien. Nu verricht vader geen slavenarbeid meer hoog op de wankelende stellages op de Baustelle. Nu gaat het om het afgebeeld worden in de industrie zelf. De mishandelingen, de stokslagen, de ongelukken en de doodsbreidelingen die veelvuldig worden uitgevoerd, zijn elke lange dag aanwezig. Net zoals de kou in de winter, de verzengende hitte in de zomer en de altijd knagende honger.

Terug in ons mooie land mag en zal ik niet zwijgen. Al is het alleen al omdat mijn vader niet kon praten. •

Tweetalig opvoeden? ‘Wij spreken

Turkse Nederlanders maken zich zorgen over het slechte Turks van hun kinderen en kleinkinderen. Om de Turkse cultuur door te geven, is de ‘Ik spreek thuis Turks-campagne’ gestart. Maar is dat in Nederland wel praktisch? *De Kanttekening* sprak hierover met drie Turkse Nederlanders.

● TAYFUN BALCIK

Het is waarschijnlijk geen overdrijving om te stellen dat de Turkse taal voor derde generatie Turkse Nederlanders – anders dan bij de tweede generatie, voor wie Turks vaak de enige optie was vanwege hun gemigreerde ouders – een belangrijk onderwerp is in de opvoeding. Sommige ouders kiezen ervoor thuis uitsluitend Turks te spreken, terwijl andere gezinnen meertalig opvoeden.

Volgens Ömer Demirözcan, docent Nederlands op een middelbare school in Amsterdam en leraaropleider aan de Hogeschool van Amsterdam, is er in Nederland een positieve verschuiving gekomen rond het opvoeden in de moedertaal.

Turkse identiteit

‘Eerst was de focus dat het spreken van de moedertaal zou leiden tot achterstanden. Maar kinderen met een migratieachtergrond slagen gewoon op de havo, het vwo of in academische opleidingen en zijn maatschappelijk succesvol’, zegt Demirözcan, die ervaring heeft als docent Nederlands in multiculturele en witte contexten. Thuis heeft hij altijd Turks gesproken.

Hij heeft twee kinderen en vertelt dat het doorgeven van de Turkse taal bij hen geen enkel probleem is. ‘Dat gaat gewoon vanzelf. Wij zijn consequent en spreken thuis alleen Turks tegen onze kinderen. We vinden de ontwikkeling van de moedertaal belangrijk,

omdat die nauw verbonden is met identiteit en cultuur.’

Suna Floret, docent aan het Albeda College in Rotterdam, heeft Turks van huis uit meegekregen en is haar ouders ‘enorm dankbaar’, omdat ze zo met haar grootouders kon communiceren.

‘Dat heeft me niet alleen geholpen om de taal goed te leren, maar ook om de verhalen en wijsheid die ze deelden echt te voelen. Als mijn opa iets vertelde, voelde

gesproken. ‘Dat komt omdat hun Nederlands beter is dan hun Turks. Het is puur gemak, geen bewuste keuze’, vertelt hij.

Hij noemt het voorbeeld van zijn neef, die eerst alleen Nederlands tegen zijn kinderen sprak. ‘Daar kreeg hij later spijt van, omdat de communicatie met de grootouders daardoor moeilijk werd. Zijn kinderen moesten vervolgens op Turkse les, en uiteindelijk kwam het alsnog goed.’

‘Taal is zoveel meer dan alleen woorden’

ik dat tot in mijn kern. Die emotie zat in de taal. In vertaling zou dat nooit hetzelfde overkomen’, zegt ze met passie.

Floret sprak in de eerste jaren bewust Turks tegen haar zoontje. ‘Zodat hij aan de Turkse taal zou wennen’, vertelt ze. ‘Nu spreken we thuis vooral Nederlands, en dat werkt prima. Mijn ouders spreken nog steeds Turks tegen hem, en hij begrijpt het volledig. Dat vind ik heel waardevol. Taal is namelijk zoveel meer dan alleen woorden; het zit vol humor, spreekwoorden en cultuur. Dat maakt het van onschatbare waarde.’

Orhan Ünver uit Den Haag heeft zelf geen kinderen, maar ziet in zijn Turkse vriendenkring dat vooral Nederlands wordt

Moeite met de Nederlandse taal

Floret merkt dat dit niet altijd zo gaat. ‘Ik ken geen ouders die alleen maar Nederlands met hun kinderen spreken. Bij mijn Turkse studenten spreken ze bijna allemaal goed Turks. Bij studenten met een Marokkaanse achtergrond komt het vaker voor dat er thuis alleen Nederlands wordt gesproken, waardoor sommigen minder goed Berbers of Arabisch spreken.’

Volgens Floret leidt de sterke focus op Turks soms tot problemen met de Nederlandse taal. ‘Ik zie nog te veel Turkse studenten die moeite hebben met Nederlands’, zegt ze. ‘Ze maken niet alleen spelfouten, maar hebben ook vaak moeite met het structureren van een goede tekst. Dat is

zonde, want ze komen waarschijnlijk bij Nederlandse bedrijven terecht, waar goed communiceren essentieel is.’

Ze wijst ook op het probleem van accenten. ‘Het valt me op wanneer een 16-jarige student met een zwaar Turks accent Nederlands

en thuis alleen Turks'

BEELD: A.I. DE KANTTEKENING

spreekt. Dat zou op die leeftijd eigenlijk niet meer zo moeten zijn. Bij mijn Marokkaanse studenten komt dat minder vaak voor.'

Ünver is het daar niet mee eens. 'Waarom zou een Amsterdams of Rotterdams accent geen probleem zijn, maar een Turks

accent wel? Accenten zijn juist een verrijking, zolang je goed en verstaanbaar Nederlands spreekt. Mijn familie in Eindhoven spreekt met een Eindhovens accent, en dat vind ik alleen maar grappig.'

Demirözcan kent enkele

ouders die alleen Nederlands praten met hun kinderen. 'Vaak zijn dat kinderen die bijvoorbeeld vwo doen en succesvol zijn. Maar zij staan meestal met een mond vol tanden in een Turkse omgeving, zoals op vakantie in Turkije.'

Daar komt volgens hem nog

een probleem bij: het begrijpen van Turkse teksten, bijvoorbeeld in religieuze contexten. 'Ze missen dan een stuk culturele diepgang, omdat veel bronnen die de Turkse gemeenschap gebruikt in het Turks zijn. Daar hebben sommige mensen later echt spijt van.'

Jong brein

Floret betreurt dat ze tegenwoordig minder Turks tegen haar zoon spreekt. 'Maar omdat hij het

'Waarom zou een Amsterdams of Rotterdams accent geen probleem zijn, maar een Turks accent wel?'

begrijpt, ben ik ervan overtuigd dat het goedkomt. Ik wil dat zijn Nederlands perfect is. Meertalig opvoeden is absoluut mogelijk. Taal is een rijkdom die ik mijn zoon wil meegeven, maar het moet in balans zijn. Anders kan het problemen geven, en dat wil je voorkomen.'

Demirözcan sluit zich daarbij aan. 'Ik ben zelf het bewijs dat het kan, en ik ben geen uitzondering. Je staat versteld van wat een jong brein aankan.'

Ünver eindigt met een citaat van de Arubaanse echtgenoot van een Turkse vriend: 'Ik begrijp niet hoe meertalig opvoeden een probleem kan zijn. Wij leerden van jongs af aan Nederlands, Papiaments, Engels en Spaans. Dat is een rijkdom, geen last.' •

Abdelkader Benali: 'De eeuw van

Islamitische migranten spelen een belangrijke rol in *De opdracht van de Moor*, de nieuwe roman van Abdelkader Benali. Ze zijn de 'erfgenamen van een verloren wereld', vertelt de schrijver.

● MARISKA JANSEN

Wie Abdelkader Benali een beetje volgt, weet dat hij zijn hart heeft verpand aan Tanger. De witte stad aan de noordkust van Marokko, op de grens van de Atlantische Oceaan en de Middellandse Zee. De schrijver verblijft er langere periodes per jaar. Of beter gezegd: verbleef, want sinds kort is zijn appartement midden in de oude stad te huur, behalve in juli en augustus, zo meldt hij op LinkedIn. Zijn kinderen moeten naar de basisschool.

Zijn nieuwe roman, die morgen verschijnt, *De opdracht van de Moor*, speelt zich dan ook in Tanger af, zou je denken. Maar niets is minder waar: de roman is gesitueerd in het Italiaanse Venetië, ook een prachtige historische stad, met een bijrol voor Nijme-

gen, dat het boek ook gul heeft gefinancierd.

'Deze roman is de eerste in een reeks werken over islamitische aanwezigheid in Europa en de Europese moslim in al zijn vormen', antwoordt Benali op de vraag waarom de roman niet over Tanger gaat. 'Hoewel ik me oriënteer op Tanger en Andalusië verken, trok Venetië me intuïtief aan. Vanuit Arabisch perspectief is het de meest vitale Levantijnse stad van Europa, vol mosliminvloeden.'

Venetië maakte geen deel uit van al-Andalus, het islamitische rijk dat bestond tussen de 8e en 15e eeuw en op het Iberisch Schiereiland lag, het huidige Spanje en Portugal. De stad had echter wel, net als andere mediterrane steden, culturele en handelsrelaties met die regio.

'Na de val van Granada en het pauselijke verbod op handel met moslims begon Venetië zich als handelsstad hieraan te onttrekken - economische belangen wogen blijkbaar zwaarder dan politieke. Je zou kunnen zeggen dat de neergang van Al-Andalus heeft bijgedragen aan de opkomst van Venetië', zegt Benali.

In Tanger en de Spaanse steden Córdoba, Granada en Sevilla, die je ook in je roman noemt, lijkt al-Andalus niet vergeten. Er heerst zelfs een zekere nostalgie naar die tijd. Wat betekent al-Andalus voor jou?

'Al-Andalus is voor mij een manier van zijn in de wereld'. Het was een grensgebied waar islam, christendom en jodendom achthonderd jaar lang elkaar wederzijds beïnvloedden. Een voorbeeld daarvan is de Spaanse stad Toledo, die, nadat het onder christelijke invloed kwam, zijn kerkdiensten

nog steeds in het Arabisch hield. Zo ontstond de cultuur van *convivenza* (vreedzaam samenleven van moslims, christenen en joden in Al-Andalus, red.).

'Jaren geleden bezocht ik Venetië met een Libanese vriendin', vertelt Benali. 'Terugkijkend op dat bezoek zag ik in haar een ware wereldbewoner: zij voelde

In je roman is Venetië een plek van multiculturalisme.

'Ja, absoluut. Als je kijkt naar de architectuur, de Levantijnse invloeden zoals glas, zijde, voedsel, en hoe Oosterse reizigers zich op Venetië oriënteren als hun stad, zie je dat duidelijk. Ik laat dat verborgen verhaal zien: Venetië is meer Aleppo dan Rome.'

'De Andalusische erfenis is van onschatbare waarde'

zich er thuis omdat het haar deed denken aan Beiroet, Damascus, Byblos. Er ademt culturele ruimte. Vorige maand was ik in Granada en stond ik zij aan zij met Turken en Indiërs die in het Alhambra een spiegel zagen van hun eigen beschavingen, Istanbul en de Mogulwereld. De personages in mijn roman zijn erfgenamen van die verloren werelden.

'De Andalusische erfenis is van onschatbare waarde. Er was een vertalerstraditie, de Joodse cultuur bloeide in poëzie, en er was een rijke uitwisseling met christelijk Europa. Zo ging Ferdinand II, de paus, naar Córdoba om Arabisch te leren.'

Een van de personages in je roman is de Moor. Dat woord hoor je niet veel meer.

'Hoe meer ik me in 'de Moor' verdiepte, hoe meer het woord voor mij een vergeten betekenis kreeg. Eeuwenlang werd de Moor vervolgd en verdacht, maar het woord heeft ook een diepe culturele lading. In zuidelijke landen rond de Middellandse Zee kan een Moro een Arabier, moslim, zwarte of migrant zijn. De Moor is een soort Elckerlyck, de alledaagse mens. Ik weet zeker dat de eeuw van de Moor nog moet beginnen.

Uiteindelijk eindigt de roman in Nijmegen, in Heumensoord. Wat

'De Moor moet nog beginnen'

heb je met die plek?

'Ik ontdekte dat dit de eerste vluchtelingenopvang van Nederland was na de Eerste Wereldoorlog. Zo'n opvang is als een microkosmos: het begin van iets nieuws, een plek waar mensen met een rijke culturele bagage samenkomen. Het kamp wordt afgebroken en opnieuw opgebouwd, maar een vluchtelingenkamp is meer dan een plek. Het is ook een mentaliteit, een belofte van een betere wereld.'

Hoe verhoudt die plek zich tot Venetië?

'Venetië is in die zin ook een vluchtelingenkamp. Toen ik in Rome woonde, zag ik hoe de horeca- en

zorgsector volledig draaiden op migranten uit de Middellandse Zee. Mensen zonder rechten, alleen plichten, werkend in laagbetaalde banen en vaak met een semi-illegale status. In Venetië is

dat niet anders. Venetië is Europa, het is wie wij zijn.'

Jouw columns in de Kanttekening hebben vaak een positieve boodschap, ook dit boek. Hoe

blijf je optimistisch ondanks de groei van extreemrechts?

'We geven te veel toe aan het negatieve beeld van extreemrechts, waarvan een deel van de propaganda onze levenskracht probeert te breken. Het creëert een vertekend beeld van vreemdelingen, versterkt door mensen zoals Musk, Trump en Rusland. In *De opdracht van de Moor* laat ik de waarde van migratie zien', zegt Benali. 'Optimisme is een krachtig wapen tegen extreemrechts. Hoe zou je dit kwaad anders bestrijden?' ●

Abdelkader Benali, De opdracht van de Moor, de Arbeiderspers, 256 blz., €22,99

'Optimisme is een krachtig wapen tegen extreemrechts'

Nederland wijst steeds vaker asijsympathisanten af

Steeds vaker oordeelt immigratiedienst IND dat aanhangers van de vervolgde Gülenbeweging wel terug kunnen naar Turkije. Johan Vande Lanotte, hoogleraar Grondwettelijk Recht en voormalig vicepremier van België, kan daar met zijn gedachten niet bij.

● TAYFUN BALCIK

Vervolgde Gülen-sympathisanten zochten elkaar vorige maand op bij Sociëteit De Witte in Den Haag. 'Moet ik eerst gekidnap worden om te bewijzen dat Turkije niet veilig is voor mij?' De vraag komt van een zesentwintigjarige vrouw in de zaal. Direct na de coupoging in 2016 werd ze gearresteerd, achttien jaar oud, omdat

haar vader docent was op een Gülen gelieerde school. Ze werd daarna vrijgelaten, maar politieagenten hielden hun woning nog jarenlang in de gaten, vertelt ze. 'Waar moeten we heen dan? Naar de maan of Mars?', vraagt ze zich in alle wanhoop af.

Het zijn de hartenkreten van iemand die na zeventien maanden en talloze kampen in Nederland een afwijzing heeft ontvangen van de IND. Dus moet ze terug naar het land waar Gülen-sympathisanten sinds die coupoging in 2016 de gebeten hond zijn. Duizenden mensen zijn in de gevangenis

beland, ontslagen of gevlucht, omdat ze categorisch voor 'terrorist' worden uitgemaakt. De situatie is er bijna negen jaar later niet beter op geworden. En toch kunnen ze niet meer zomaar op Nederlandse bescherming rekenen.

Het is het verhaal van steeds meer vluchtelingen uit Turkije die na het gewijzigde ambtsbericht uit augustus 2023 veel moeilijker een asielstatus krijgen. Dit terwijl Gülen-sympathisanten die in de jaren daarvoor het land uit zijn gevlucht – en wiens situatie niet wezenlijk anders was dan de huidige groep asielzoekers – die

Ontvoeringen

Sociëteit De Witte is een chique gelegenheid en de bijeenkomst is georganiseerd door Stichting Integratie en Participatie van Nieuwkomers (IPN). Deze is opgericht door vluchtelingen van de Hizmetbeweging, zoals Gülen-sympathisanten zichzelf noemen.

'Wij organiseren een belangwekkend panel over het asielbeleid van de Nederlandse regering ten aanzien van sympathisanten van de Hizmet-beweging', staat in de uitnodigingsmail. Daarin komt ook het gewraakte ambtsbericht ter sprake, dat 'stelt dat de situatie

FILIZ ERKEN

'Waar moeten we heen dan?
Naar de maan of Mars?'

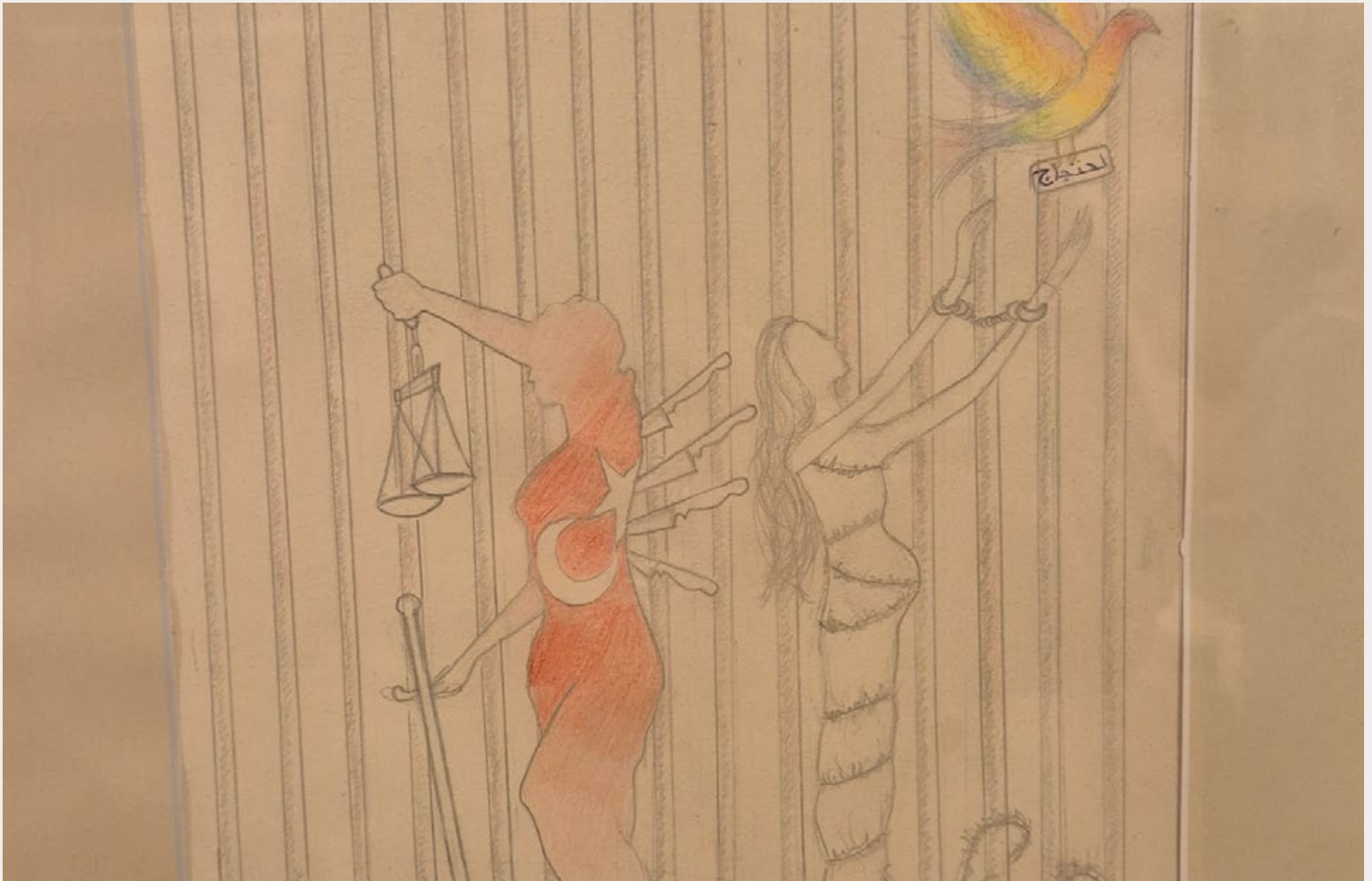
bescherming wel kregen als statushouder.

Dat wringt. 'Ik zie leeftijdsgenoten met een huis en een baan, terwijl er voor mij totaal geen perspectief is. Ik kan het echt niet meer aan', zegt Yeliz, een achtenwintigjarige vluchteling die nog langer heeft gewacht om uiteindelijk ook geweigerd te worden door de IND. Ze is met haar moeder gevlucht, omdat ze werden bedreigd. Ze zijn naar eigen zeggen door een buurtbewoner aangevallen met een mes. 'Jullie zijn terroristen en een slechte invloed voor mijn kinderen', zou hij gezegd hebben tegen Yeliz. Uit angst heeft ze geen aangifte gedaan.

in Turkije genormaliseerd is en dat vervolging van Hizmet-sympathisanten niet langer plaatsvindt. Deze conclusies hebben geleid tot afwijzingen van asielaanvragen van Hizmet-sympathisanten in Nederland. Tijdens de bijeenkomst zullen experts en betrokkenen bespreken of deze claims overeenkomen met de realiteit en welke consequenties dit heeft voor de mensenrechten.'

Daarvoor heeft stichting IPN de Belgische professor Johan Vande Lanotte uitgenodigd en ook Kamerlid Jan Paternotte (D66). Hij stelde onlangs de ontvoeringen van Gülen-sympathisanten door de Turkse staat in het buitenland

elaanvragen Gülen-

aan de kaak in een bericht op X. Tot ergernis van de organisatoren zegde Paternotte echter op het laatste moment af.

Deceptie

De *Kanttekening* legde Vande Lanotte het verhaal van twee vrouwen voor. Beiden zijn ze Turkije ontvlucht en van beiden is het asielverzoek in Nederland afgewezen. Dat roept bij hen bittere gevoelens op.

De Koerdisch-Turkse Filiz Erken is een van deze vrouwen. Ze komt uit Adiyaman in Zuidoost-Turkije en is moeder van drie kinderen. Ze wacht al dertig maanden in een azc. 'Het waren gewoon

sportsalons, waar we in verbleven met 250 tot 400 mensen', zegt ze met wallen onder haar ogen. 'Daar slapen families aan de ene kant en ongetrouwde personen aan de andere kant met slechts een gordijn tussenin', vertelt ze.

Erken had dit niet verwacht in Nederland. 'We zijn in Turkije echt tot slachtoffer gemaakt en dachten dat er in Nederland een einde zou komen aan ons lijden. Maar ik moet eerlijk zijn, het is één grote deceptie geworden. Vooral als ik kijk naar mijn kinderen, waarvan de oudste vijftien is.'

Ze bedwingt haar tranen. 'We moeten steeds opnieuw beginnen in de kampen waar we naar wor-

den gestuurd. Mijn kinderen kunnen zich daardoor niet aanpassen. En als moeder is het vreselijk om hen zo te zien worstelen. Het is inhumain om je medemens op deze manier te behandelen.'

Erken heeft paniekaanvallen gehad, ook door wat ze in Turkije heeft meegemaakt, en gebruikt medicijnen om te kalmeren. 'Het was een hele opgave om vandaag hier te komen, maar ik ben er voor mijn kinderen. Ik strijd voor hen, zodat ze enig perspectief hebben op een betere toekomst.'

In Turkije zou ze door de autoriteiten zijn 'gemarkeerd' omdat ze op Gülen gelieerde scholen heeft gezeten, waardoor ze als paria

werd behandeld. 'Het was voorafgaand aan de coup geen strafbaar feit om daar onderwijs te genieten. Daarna hebben ze al die scholen gesloten en iedereen die er zat als staatsgevaarlijk aangemerkt. Ook mensen die geld hebben gedoneerd aan bepaalde banken en stichtingen. Het slaat helemaal nergens op. Die scholen waren namelijk vaak ook met staatsteun opgezet.' Het Erdogan-regime en de Gülenbeweging hebben tot 2013 lange tijd samengewerkt. Dat liep echter stuk en sindsdien wordt de beweging vervolgd.

Erken wil haar vrijheid terug. 'In Turkije heb ik jarenlang mijn Koerd-zijn moeten verzwijgen.

Maar ik wil niet meer als tweedegradsburger leven.' Het gaf haar een gevoel van geluk om openlijk Koerdisch te kunnen spreken in Nederland. 'Ik kan hier veel gemakkelijker zeggen dat ik Koerdisch ben.'

En toch moet Erken volgens de IND terug. 'Dat ze ons zo lang hebben laten wachten en dan alsnog weigeren, is vernietigend aangekomen. Mijn kinderen keken me verschrikt aan en vroegen: heb je niet verteld wat ons is overkomen daar?'

Willekeur

Volgens het nieuwe ambtsbericht kijkt de immigratiedienst nu alleen naar schriftelijke documenten om te toetsen of iemand echt gevaar loopt. Dus als iemand niet aantoonbaar in de gevangenis

heeft gezeten, zijn de kansen op een verblijfsvergunning klein. Zelfs als iemand kan aantonen dat de Turkse staat hem of haar vervolgt, pleit de IND ervoor om het juridische traject in Turkije te volgen – daar kan immers ook vrij-spraak uit komen, beweert de dienst.

Voor mensen die hun land zijn ontvlucht is dat een te dikke pil om te slikken, ook omdat ze hierdoor bij een eventuele terugkeer naar Turkije als extra verdacht zullen worden beschouwd. Yeliz, wiens verhaal hierboven al even werd genoemd, vindt dat er bij de IND sprake is van willekeur. 'Mensen die later zijn gekomen, hebben al hun status gekregen en zitten nu volop in het leven. Tweeënhalf jaar van mijn leven is gewoon weg, mijn vruchtbaarste jaren boven-

dien. Ik had de taal kunnen leren en kunnen werken. Maar deze onzekerheid maakt me lusteloos. Ik ben totaal gedemoraliseerd.'

Ze is boos over het nieuwe ambtsbericht: 'Er vinden nog steeds operaties tegen Gülenisten plaats in Turkije. Waar hebben ze het over? Ik zou nu misschien in de cel zitten als ik in Turkije was.'

Vande Lanotte beaamt dat het strenger is geworden in Nederland. En niet alleen hier: 'Ook in Noorwegen gaat men ervan uit dat dat het in Turkije nu veel minder

Vande Lanotte meent dat Nederland zich in de Gülenkwes-tie steeds meer pro-Erdogan opstelt. 'Nederland heeft zich praktisch laten overtuigen door Turkse vertegenwoordigers die overal deze groep wil aanpakken. Dit terwijl Turkije continu veroordeeld wordt door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens. Hoe erg is het dan iemand terug te sturen naar een land dat op geen enkele manier de beslissingen van dat Hof uitvoert? Dat vind ik onbegrijpelijk.'

'Dit beleid druist in tegen de mensenrechtenverdragen. De enige hoop zijn nu de rechters van Nederland'

erg is dan vlak na 2016. Dat is compleet fout. Er zijn continu operaties tegen Gülen-mensen. Bovendien, ook wanneer mensen niet in de gevangenis worden geplaatst, krijgen ze een soort nummer in het sociaal zekerheidsstelsel, waardoor ze geen rechten meer hebben op gezondheidszorg, onderwijs en sociale rechten.'

De hoogleraar stelt dat het beleid gericht is op het creëren van een 'sociale dood' voor de Gülen-sympathisanten: 'Geen enkele werkgever zal deze mensen in dienst nemen. Dus het idee dat zij weinig te vrezen hebben is compleet verkeerd. Nederland en Noorwegen ontdoen zich hiermee van hun verantwoordelijkheid voor deze vervolgte groep. Als ze deze mensen niet geloven, dan raad ik hun aan te kijken wat de Turkse president en zijn kabinet over hen zeggen. Dat is vernietigingstaal. Het is onbegrijpelijk hoe men zich nu probeert ervan af te maken.'

Vande Lanotte is bij de Haagse bijeenkomst om de Nederlandse politiek wakker te schudden. 'Dit beleid druist in tegen de mensenrechtenverdragen. De enige hoop zijn nu de rechters van Nederland. Ik ga er toch van uit dat de Nederlandse rechters nog altijd bekwame en onafhankelijke mensen zijn. En dat wij er moeten en kunnen op vertrouwen dat de Nederlandse rechtbanken finaal toch een correct oordeel gaan vellen.'

Tijdens de vragenronde roept hij de vervolgte Gülen-sympathisanten ook op om een goede advocaat te nemen, die de ontwikkelingen in Turkije kent. 'We moeten in het Nederlandse rechtssysteem blijven geloven. Het zal een moeilijke procedure worden, maar de Nederlandse rechters hebben toch een zeer behoorlijke staat van dienst en zijn niet gekend als mensen die de mensenrechten niet respecteren.'

YAVUZ BAYDAR

Het geloof in de democratie neemt af

De tijden veranderen. Terwijl extreemrechts in Europa in opkomst is, probeert het politieke centrum zich schrap te zetten om instorting te voorkomen. De nieuwe Amerikaanse president, Donald Trump, heeft een reeks verbluffende, shock and awe-maatregelen genomen die duidelijk maken dat niets meer een grap is. Dit zal ongetwijfeld een aanmoedigend effect hebben. Figuren als Elon Musk zullen, passend bij de tijdgeest, steeds gedurfter ingrijpen in de politiek, de media en wat hij de 'oude wereld' noemt.

Ondertussen voelt Europa de dreiging steeds sterker. De Hongaarse premier Viktor Orbán, aangemoedigd door zijn de-facto bondgenoot aan de overkant van de Atlantische Oceaan, is vastberaden om de fundamenten van de EU te ondermijnen terwijl hij legitimiteit zoekt voor zijn quasi-autocratische bewind. Dit gebeurt terwijl zijn voornaamste voorbeeld opnieuw een 'overwinning' heeft geboekt.

Zijn naam is Aleksandr Loekasjenko. Hij won 86,8 procent van de stemmen bij de verkiezingen van afgelopen zondag en verzekerde zich zo van een zevende termijn van vijf jaar als de dictator

van Wit-Rusland. De zeventigjarige voormalige collectieve landbouwbestuurder onderdrukte massale protesten tegen zijn bewind in 2020 en stond Moskou toe om Wit-Russisch grondgebied te gebruiken voor de invasie van Oekraïne in 2022. Al zijn politieke tegenstanders belandden in de gevangenis — sommigen zonder enig contact met de buitenwereld — of vluchten in ballingschap, samen met tienduizenden Wit-Russen die de afgelopen vijf jaar het land ontvluchtten.

Ondanks felle kritiek vanuit het Westen, dat de verkiezingsuitslag als 'nep' bestempelde, weigerde Loekasjenko te zeggen of dit zijn laatste verkiezing was. 'Ik ben niet van plan om te sterven', zei hij. Hij gaf openlijk toe dat zijn tegenstanders ofwel in de gevangenis zaten ofwel in ballingschap waren gegaan uit vrije wil. 'Sommigen kozen voor de gevangenis, anderen voor ballingschap', verklaarde hij. 'Wie in de gevangenis zit, heeft gewoon zijn mond te ver opengegaan.'

De verkiezingen in Wit-Rusland mogen dan frauduleus zijn, maar vrijwel niemand betwijfelt de uitslag die Trump volledige controle over het Congres en ongekende macht heeft gegeven. Hij overlaadt de agenda met een stroom van presidentiële decreten

en veroorzaakt daarmee schokgolven.

'Potentiële tegenstanders zijn nog bezig om zich over punt één te buigen terwijl hij al bij punt vier is, waardoor ze geen tijd of ruimte hebben om zich te verzetten', schrijft Jonathan Freedland, columnist van *The Guardian*. 'Elk van deze maatregelen zou normaal een week lang het nieuws hebben gedomineerd, maar nu komen ze als een lawine tegelijk. De media, zowel traditioneel als digitaal, kunnen het tempo niet bijhouden. Ze hebben simpelweg de bandbreedte niet. Daardoor kunnen kiezers nauwelijks verwerken, laat staan kritisch analyseren, wat er gebeurt.'

De American Dream is veranderd in een Amerikaanse nachtmerrie.

Met militaire expansie en financiële isolatie die al merkbaar zijn in Denemarken en de EU, staan veel Europese steden die in crisis verkeren onder druk. Ze worden geconfronteerd met de harde tijdsgeest.

Democratie als model voor zelfbestuur ligt wereldwijd op sterven. Wit-Rusland mag dan een zijspektakel zijn, maar de ontwikkelingen in de VS laten duidelijk zien dat de massa, vooral jonge kiezers, de democratie de rug toekeert ten gunste van auto-

craten en dictators. Dit kan bovendien een aanstekelijk effect hebben.

Een studie van Cambridge-onderzoekers uit 2020, uitgevoerd in 160 landen, toonde aan dat jongere generaties 'steeds meer ontgoocheld raken over de democratie'. (Geen wonder dat Trump tijdens zijn overwinningfeest het nummer YMCA van de Village People liet spelen, dat begint met de woorden: 'Young man!..')

Volgens het Pew Research Center was in 2024 bijna tweederde van de mensen in twaalf rijke landen ontevreden over de democratie, een flinke stijging ten opzichte van iets minder dan de helft in 2017, schreef Owen Jones, een andere columnist van *The Guardian*.

Recente gegevens uit het andere deel van Europa laten vergelijkbare trends zien. Twee recente peilingen in Turkije tonen aan dat bijna 70 procent van de kiezers 'niet gelooft dat een van de huidige partijen de problemen van het land kan oplossen'. 61,9 procent denkt dat 'het voor mij of mensen zoals ik niets uitmaakt welke partij de verkiezingen wint'. Een ander opvallend gegeven: meer dan 80 procent verlangt naar een 'krachtige leider die het systeem van bovenaf zal veranderen'. •

dK.Academie

voor €29,95 p.m.

Maandelijks
opzegbaar

dK.Academie is de community van lezers van het crossmedia-platform *de Kanttekening*.

Als actieve members staan we maandelijks stil bij een actueel of relevant thema, zoals terrorisme, geld, modern China of de Nederlandse rechtsstaat. Het gekozen thema ondersteunen we met het volgende:

- Maandelijks een boek uit de reeks *Elementaire Deeltjes* van Amsterdam University Press, waarover het *Nederlands Dagblad* recenseert: 'beter dan Google en Wikipedia samen', ter waarde van € 15,00 per titel.
- Toegang tot de luistercolleges van Home Academy ter waarde van € 12,50 per maand.
- Een abonnement op het maandblad van *de Kanttekening* inclusief digitale toegang ter waarde van € 12,95.
- Toegang tot maandelijkse meet-ups met boeiende sprekers en schrijvers, inclusief één introducté per keer.
- Interessante kortingen op culturele evenementen, films, theaters, musea, concerten, optredens en exposities.

Bovendien besteden we in *de Kanttekening* uitgebreid aandacht aan het thema van die maand. Je leest dan stukken van bekende en minder bekende schrijvers, allen experts in het desbetreffende vakgebied.

Word nu onderdeel van dK.Academie voor slechts € 29,95 per maand.

In samenwerking met:

